

Ազգայնական Շարժումներ

ԱԶԳԱՅՆԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՅԱՂԹԱՆԱԿԸ

Գ ր ե Յ՝

ՔԱԶԵԵՐՈՒՆԻ ԿԱՐՄԻՐԵԱՆ

ՏՊԱՐԱՆ ՊԱՆԱԿԻ

1919

Յ Ա Ն Կ

- 1.— Ազգայնականութեան Յաղթանակը
 - 2.— Ներածական Նօթեր
 - 3.— Յունաստան
 - 4.— Պելնիքա
 - 5.— Իտալիա
 - 6.— Գերմանիա
 - 7.— Լեհաստան
 - 8.— Իբլանտա
 - 9.— Պալքանեան Թերակզգի
- Ա. Սերպիա, Բ. Ռումանիա, Գ. Պուլկարիա

Յ Ա Ռ Ա Զ Ա Բ Ա Ն

Ի՞նչ է ԱԶԳԱՅՆԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ վերնագրով :
Նախորդ գրքոյկիս յառաջարանին մէջ, ես որոշա-
պէս ըսած էի թէ, ազգայնականութիւնը ինչպէս
եւրոպական ու ամերիկեան գրականութիւններուն
համար, նոյնպէս ալ հայ գրականութեան համար
բազմաառարար նոր եւ խրթին նիւթ մըն է : Թէ, իմ
ըրածս այդ ուղղութեամբ սկսնակի ժորձ մըն է մի-
այն, յուսալով որ յետոյ կարող գրիչներ աւելի ճոխ
կերպով պիտի գրեն այս նիւթին շուրջ եւ այդպէ-
սով հայ ազգայնական մարուր գրականութեան
գարկ տան :

Յաւ ի սիրտ կուգամ ըսելու որ, ասկէ ի վեր,
եւ ամերիկահայ գրականութեան մէջ ազգայնակա-
նութեան մասին չէ թէ մեծ, հասլա նոյն իսկ պղտիկ
երկասիրութիւն մը հասնայ. ինչպէս որ կը տեսնեմ
պարբերաբար ամերիկեան եւ եւրոպական գրակա-
նութիւններուն մէջ : Այս պարագան կուգայ ցոյց
տալու թէ, ամերիկահայութիւնը տակաւին ազգայ-
նականութեան կարեւորութիւնը ըմբռնած չէ :

Ազգայնականութեան կարեւորութիւնը չըմբռ-
նել, կը նշանակէ քաղաքակրթութեան արժէք չտալ,
ինչու որ, առանց մտքուր ազգայնականութեան ի-

րական քաղաքակրթութիւն չի կրնար գոյութիւն ունենալ :

Սոյն ուսումնասիրութիւնով իմ նպատակս չէ ցոյ տալ, թէ ի՞նչպէս ազգութիւններու հարցին պէտք է լուծում տալ : Այլ թէ, ազգայնական շարժումը 19-րդ . դարուն ընդհանրապէս իսկ 1820-էն իվեր մասնաւորապէս ի՞նչպէս ծայր տուաւ քաղաքականապէս ճնշուող կարգ մը եւրոպական ժողովուրդներու մէջ :

Մեր ազգային ազատագրութեան նախորեակին, այս տեսակ ժողովուրդներու ունեցած յեղափոխական մօտիկ անցեալէն փորձառութեան մեծ դասեր կրնանք սորվիլ :

Եթէ իմ առաջին ուսումնասիրութիւնս ազգայնականութեան տեսական մասն էր, ասիկա անոր գործնական մասը կը կազմէ :

Իմ այս երկրորդ աշխատութիւնը Եւրոպական ազգայնական մէկ քանի շարժումներու համառօտ նկարագրութիւնն է միայն : Անոնցմէ ոմանք տակաւին մ ա ք ու ը ազգայնական խոյանքներ չեն ներկայացներ, բայց տարակոյս չկայ, ժամանակի ընթացքին հետզհետէ երթալով պիտի զտուին ու դադարարական վիճակի մը հասնին :

25 Հոկտեմբեր, 1918

ՇԻՔԱԿՕ

Ք . Կ .

Ազգայնական Շարժումներ

ԱԶԳԱՅՆԱԿԱՆ ԿՈՒԹԵԱՆ ՅԱՂԹԱՆԱԿԸ

Երբ աշխարհաւեր այս պատերազմը հիտրայի մը նման իր բերանը բացած մահ ու սարսափ կը սըփուէ ամեն կողմ, երբ ո՛չ միայն ստացուածքներ, հապա նաեւ անդին կեանքեր կը կլանուին այդ հիտրային կողմէ, երբ ո՛չ միայն անհատներ, հապա նաեւ ազգեր մէկ բույէն միւսը կը կործանին այդ հիտրային ոտքերուն տակ, նստիլ ու պաղարիւն կերպով տակաւին ազգայնականութեան յաղթանակին մասին գրել, գուցէ ընթերցողներէն ոմանց խնդուք պատճառէ: Բայց արդեօք, այդ խնդացողները վայրկեան մը լըջօրէն մտածելով, կրնա՞ն ըսել, թէ ինչո՞ւ այսքան չարիք, այսքան կեանքի, ստացուածքի փճացում տեղի կունենայ: Եթէ անոնք տակաւին կը դեղելին այս մասին որոշ բան մը ըսելու, պատմա-քաղաքագէտները, օրինակ Արնօլտ Թոյնպիի(1) նման, անմիջապէս կ'ուզան պատասխանելու թէ այսօրուան պատերազմը, իր յառաջ բերած բոլոր չարիքներով, ուրիշ երկրորդական ու երրորդական

(1) Կարդացէ՛ք անոր Երկասիրութիւն «Ազգութիւնը եւ Պատերազմը» վերնագրով:

անլուծելի մնացած խնդիրներու արդիւնքը ըլլալէ աւելի, արդիւնքն է առաւելապէս ազգութեան չարչարուած եւ խաչուած հարցին գոհացուցիչ լուծում մը չի տրուելուն: Այնպէս որ, ո՛չ միայն ներկայ պատերազմը, հասպա, պատերազմները առհասարակ, եթէ պիտի դադրին, ազգութեան հարցին բարւոք լուծում մը տրուելու է նախ եւ առաջ:

Ուրախութեամբ կուզանք ըսելու թէ, արդի պատերազմը մէկ բան գոնէ շատ լաւ հասկցուցած է Դաշնակիցներուն: Եւ ատիկա այն է թէ, ցորչափ գոհահիլ ցեղայնականութիւնը մէջտեղէն չի վերնայ, ցորչափ մաքուր ազգայնական ձգտումներուն գոհացում չի տրուի, խաղաղութիւնը չի կրնար պահպանուիլ տեւականապէս: Ու անոնք այս կէտը ըմբռնելով, կ'ուզան արար աշխարհի յայտարարելու թէ, այս պատերազմէն անմիջապէս վերջ, միջազգային քաղաքականութեան կանանչ սեղանին վերայ առկախ մնացած ազգութեանց հարցեր իրենց լուծումը պիտի գտնեն: Ահա այս հաւաստիացումով է, որ մենք կը յանդգնինք ներկայիս ազգայնականութեան յաղթանակին մասին խօսք ընելու: Ճիշդ է, որ մենք այժմ ազգայնականութեան երկունքի օրերն է որ կը բոլորենք: Սակայն անտարակոյս, վաղը, այս երկունքէն պիտի ծնի մանուկ Լեհաստան մը, Իրլանտա մը, Պոհէմիա մը, Հրէաստան մը, Հայաստ-

տան մը եւ վերջապէս ուրիշ մանուկ ազգ-պետութիւններ, որոնք ժամանակի ընթացքին մեծնալով, մարդկային քաղաքակրթութեան սեղանին վրայ պիտի դնեն իրենց ինկած համեմատական բաժինը:

Եւ արդէն ո՞ր մէկ ազգութիւն իր ազգային քաղաքական անկախութիւնը ձրի շնորհքով ձեռք բերած է: Ո՛չ մէկ ազգ: Այս մասին իրաւամբ կ'ըսէ Վ. Լ. Ճորճ թէ, «Ազգութեան գիւր պատերազմն է»: Խօսք մը, որ թէեւ ընկերա-բարոյական տեսակէտէ հաճելի չ'ըլլայ, բայց գործնականին մէջ, մեծ ճշմարտութիւն կը պարունակէ իր մէջ:

Մը. Հիրընչօ՝ Լոնտոնի Քինկս գոլէճի պատմութեան փրոֆէսորը, իր մէկ երկասիրութեան մէջ, կ'ըսէ թէ, տասնեւիններորդ դարու միջոցին գլխաւոր երեք շարժումներ տեղի ունեցան: Առաջին, Արեւմտեան ժողովուրդներու իրերամերձեցում, որ սկսաւ ի յայտ գալ նոյնիսկ Հռոմէական Կայսրութեան ժամանակ: Երկրորդ, ռամկավարական շարժում որ իր ծագումը ստացաւ ուղղակի Ճրանսական Յեղափոխութենէն: Երրորդ, ազգայնական շարժում, որ ուղղակիօրէն արդիւնքն էր 1789-ի, 1830-ի ու 1848-ի Փրանսական յեղափոխութիւններուն, իսկ անուղղակիօրէն, Նաբոլէօն Ա. ի ըրած հակազգայնական ջանքերուն: Տասնեւիններորդ դարուն մէջ, քաղաքական ռամկավարութեան ու ազգային ան-

կախութեան սկզբունքները հետզհետէ սկսան ծաւալիլ Եւրոպայի մէջ: Վերոյիշեալ այդ սկզբունքները իրենց սնունդը ստացան Ֆրանսական Յեղափոխութեան նշանաբանէն, որ էր Ազատութիւն, Հաւասարութիւն եւ Եղբայրութիւն: Քաղաքական ռամկավարութեան ոգին ներշնչուեցաւ աւելի հաւասարութիւնով ու եղբայրութիւնով. իսկ ազգային անկախութեան ոգին ներշնչուեցաւ ազատութիւնով:

Ֆրանսական Յեղափոխութեան ազդեցութիւնով մարդիկ կրօնքի սէրէն անցան ազգութեան սիրոյն եւ իրր հտեւանք ատոր, ազգայնական սլարբերական պոռթկումներ սկսան ծայր տալ տասնեւիններորդ դարուն մէջ: Նարոյէօն ու Մեթերնիխ (մանաւանդ այս վերջինը, որ ազգայնականութեան իրրե ոխերիմ հակառակորդը կը ճանչցուի դրեթէ բոլոր ազատականներուն կողմէ) որքան ալ որ ամեն ճիգ չի խնայեցին որպէս զի ազգայնականութեան ձայնը խեղդէին, բայց չի յաջողեցան: Նարոյէօնեան տիրապետութեան ժամանակ, ճնշուող ազգութիւններուն մէջ, ազգայնական ոգին սկսաւ ընծուղիլ: Նարոյէօն պարտուեցաւ 1813-14-ին, երբ քաղաքականապէս տառապող եւրոպական զանազան պետութիւններ «կառավարութիւններու պատերազմը» մղելէ աւելի «ազգութիւններու պայքարը» մղեցին:

1824-ին էր, որ Ամերիկայի ցամաքամասին վը-

րայ Քօլլըմպիա, Մէքսիքօ եւ Պուէնոս Այրէս անկախութիւն ստացան: Յաջորդ տարին Փերու, Պօլիվիա, Չիլի եւ Կեղըրոնական Ամերիկայի ժողովուրդները ազգային քաղաքական անկախութեան տիրանալով, հանրապետութիւններ հաստատեցին: 1822-ին Պրագիլը Փօրթուգալի ազդեցութենէն ազատեցաւ: Ատէէ քիչ առաջ եւ յետոյ ալ, տեղի ունեցան Յունական, Պելճիական, Գերմանական, Իտալական, Իրլանտական, Լեհական ազգային մեծ շարժումները: 1871 էն վերջ, ազգայնական շարժումներ երևան եկան Նորվէկիոյ, Ֆինլանտայի, Լատին-Ամերիկայի, Հնդկաստանի, Ճարոնի, Պալքանեան Թերակղզիի եւ տակաւին ուրիշ վայրերու մէջ:

Տասնեւվեցերորդ ու 17-րդ դարերու ընթացքին տեղի ունեցող կրօնական պատերազմներէն վերջէր, որ ազդութեան պատերազմները տեղի ունեցան: Ըսել է թէ, ժողովուրդի մտային բարեշրջութեան տեսակէտէն, ազդութիւնը կրօնքէն աւելի վերջ եւ հետեւաբար, աւելի արժէքաւոր ըլլալու է: Մացցինի՝ մաքուր ազգայնականութեան մեծ առաքեալներէն մին, շատ ճիշտ կ'ըսէ, թէ «Ազգութիւնը ինքնին կրօնք մըն է եւ աւելի ալ»:

Շատեր վերելի խօսքը շատ անգամ կը ծաղրեն, ըսելով, թէ ազդութիւն ըսուածը տակաւին աշխարհի առեղծուածներէն մին է, չափուած, ձեւուած կեր-

պով չեն կրնար զայն սահմանաւորել, կարգ մը ազգակներ հոս ազգութիւն մը երեւան կը բերեն, իսկ բոլորովին կարգ մը տարբեր ազգակներ ալ հոն : Նոյն իսկ կը համարձակին ըսելու, գոյութիւն չունի այդ տեսակ բան մը : Այս պայմաններուն տակ ի՞նչպէս կրնանք ազգութիւնը կրօնքին հետ համեմատել, որ բաղդատարար աւելի մատչելի է . կրօնքէն աւելի արժէք տալ, քանի որ անոր ինչ ըլլալը տակաւին անձանօթ կը մնայ մեզի :

Իրաւ է, ազգութեան հարցը յստակ լուծում մը ստացած չէ տակաւին : Ի՞նչ է ազգութիւնը հարցումին պատասխանել ա՛յնքան դժուար է, որքան դժուար է պատասխանել ի՞նչ է ելեքտրականութիւնը հարցումին : Բայց, ինչպէս ելեքտրականութեան գոյութիւնը չընդունող գիտուն մը չի գտնուիր ներկայիս, անանկ ալ չկայ այժմ ընկերաբան մը, որ ազգութիւնը չընդունի, ազգութիւնը ընկերա-քաղաքական կեանքի մէջ իրրեւ գործող մեծ ազդակ մը թիտէ : Ընդհակառակը, ընկերաբաններէն շատեր, ազգութիւնը մանաւանդ նորագոյն պատմութեան մէջ իրրեւ ամենամեծ ազդակը կը ընդունին : Ո՛չ միայն ընկերաբաններ ազգութիւնը չեն ուրանար, հասարակ նոյնիսկ, զայն սահմանաւորելու պարագային, անոնց կարծիքը Էտիանին մէջ նոյնն է, թէ ազգութիւնը ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ մարդկանց խմբաւոր-

բում մը, որուն բաղկացուցիչ տարրերը ցեղային, կրօնական եւ լեզուական ազգակիներէն ոմանցով, իսկ անպայման ըլլալով, պատմական, մշակոյթային ու հայրենակցական ազգակներու կապերով իրարու հետ միացած են: Մը. Հիրընչօ կ'ըսէ, թէ «Ինչ որ է ելեֆտրականութիւնը նիւթական աշխարհին համար, նոյնն է ազգութիւնը ընկերա-ֆազաֆական աշխարհին համար»:

Ո՛վ հեզնութիւն մարդկային իմաստութեան: Տիեզերքի մէջ գործող ամենամեծ ուժերը, ըլլան անոնք նիւթական թէ ընկերա-հոգեբանական, տակաւին որոշ չափով զազտնիք կը մնան մեզի համար: Օր մը անոնք բոլորովին մատչելի պիտի դառնա՞ն թէ ոչ, հարց մըն է, որուն մասին ոեւէ բան չենք կրնար ըսեր հիմակուհիմա: Ինչ որ մեզի առայժմ ծանօթ է, սա է թէ, անոնք կը գործեն, հոգ չէ թէ տառ առ տառ չենք գիտեր տակաւին, թէ ի՞նչ են: Անոնց ձգած ազդեցութիւնները մենք որոշապէս կը տեսնենք: Ո՛չ մէկ մարդ կրնայ ուրանալ, թէ ընկերա-քաղաքական աշխարհին մէջ դոյութիւն ունին իրարմէ անջատ մարդկանց խմբաւորումներ, որոնք ո՛չ միայն անցեալի աւանդութիւններով իրարու հետ կապուած են, հասլա նաեւ ներկայի հաւաքական շահերով ու ապագայի ակնկալութիւններով: Անոնք միասին կը զոհեն, միասին կը կռուին, միասին կը

մեռնին, մէկտեղ կը տրտմին եւ մէկտեղ ալ կուրախանան: Ի՞նչ է ուրեմն այն կապը, որ այդ խմբաւորումներէն իւրաքանչիւրին մասը կազմող մասնիկը միացած է զանգուածին հետ: Այդ կապը ազդութեան կապն է: Կապ մը որ քաղաքակրթութեան արդեւք ըլլալէ աւելի, անոր նպաստաւոր է: Մացինի կ'ըսէ դարձեալ, «Ինչ օգտակարութիւն որ ունի աշխատանքի բաժանումը գործարանին մէջ, նոյն օգտակարութիւնը ունի ազգութիւններու բաժանումը մարդկային ընկերութեան մէջ»: Ազդութիւնները եւ թէ քիմիական տարրերու նմանցնենք, այն ատեն դիւրաւ կրնանք մեր միտքը արտայայտել այսպէս թէ, ինչպէս որ քիմիաբան մը մէկ տարրով չի կըրնար ամեն բան շինել, այնպէս ալ, աշխարհի քաղաքակրթութիւնը մէկ ազգի մը միջոցաւ չի կրնար իր դերը կատարել, որքան ալ մեծ ու զօրաւոր ըլլայ այդ ազգը: Ինչպէս որ քիմիական տարրերը իրարու լըրացուցիչներ են, անանկ ալ ազգեր իրարու լրացուցիչներ են: Այսօր ինչպէս Ռօպէնսոնի նման մարդկային ընկերութենէն մեկուսացած անհատներ չեն կրնար աճիլ ու զարգանալ, այնպէս ալ մեկուսացած ազգեր չեն կրնար աճիլ ու զարգանալ առանձինն: Որպէս զի եղբայրութիւն մը կազմուի, մէկէ աւելի անձնաւորութիւններ անհրաժեշտ են անպայման: Այնպէս ալ, որպէս զի ազգերու եղբայրակցութիւն

մը կազմուի, մէկէ աւելի ազգութիւններու գոյութիւնը կարեւոր պայման մըն է :

Եթէ կ'ուզես որ միջազգայնական մը ըլլաս, նախ ազգայնական եղիր, քու ազգդ սիրէ : Թէնխորն կ'ըսէ, «Ան է աւելի համամարդկային, ով որ ամենէն առաջ իր Հայրենիքը կը սիրէ» : Մենք խօսք չունինք անշուշտ, կարգ մը մտաւորական խելագարներու մասին, որոնք շովէնականութեան, ցինկոսկանութեան, փրուսականութեան աղտոտ ցեղայնական ոգիով ա'յնքան տարուած են, որ իրենց ազգային նեղ, շա'տ նեղ եսէն դուրս ուրիշ ազգային եսեր չեն ուզեր տեսնել : Մեր խօսքը ի հարկէ, մաքուր ազգայնականներու մասին է, որոնք թէ իրենց ազգին ունեցած առաւելութիւնները կը տեսնեն եւ թէ ուրիշ ազգերու ունեցած առաւելութիւնները : Ազգայնականներ, որոնք թէ իրենց ազգին մէջ գոյութիւն ունեցող յոռի յատկանիչները կը պախարակեն եւ թէ ուրիշ ազգերու մէջ գոյութիւն ունեցող յոռի յատկանիչները : Այս տեսակ ազգայնականները համար Փերէկլէսի Յունաստանը, Մացիսի իտալիան, Կըլատըսքոնի Անգլիան, Ժան Տ'արֆի Ֆրանսան, Ուաշինկթընի ու Լինքընի Ամերիկան եւ Վարդանի Հայաստանը ա'յնքան նուիրական եւ պաշտելի են, ոչքան նուիրական եւ պաշտելի են բուն իսկ իրենց Հայրենիքները :

Արխատողէլ կ'ըսէ թէ, «Մարդկային ընկերութեան նպատակը միայն կեանքը ապրիլ չէ, այլ կեանքը օգտակար կերպով ապրիլ է»: Եթէ այս խօսքը ճշմարտութիւն կը պարունակէ իր մէջ, մարդկային ընկերութիւնը օգտակար կեանք կ'ապրի միայն ա'յն ատեն, երբ բոլոր ազգայնական մաքուր ճըգտումներուն գոհացում կը տրուի:

Այս պատերազմէն անմիջապէս վերջ գումարուելիք խաղաղութեան ժողովը է'ն առաջ զբաղելու է ազգութիւններու հարցին բարւոք լուծում մը տալով: Գերման քաղաքագէտներէն ոմանք, վաղուց սկսած են փրօփականտ մղել, թէ ազգութիւններու հարցը մասնակի բնոյթ կը կրէ, հետեւաբար, բոլոր ազգեր չեն կրնար անով զբաղիլ: Հէրթլինկ՝ զերման նախորդ վարչապետը, ասկէ բաւական առաջ Բայխստակին մէջ խօսած պահուն, իմիջի այլոց ըսաւ թէ, «Ինչո՞ւ համար, օրինակ, Ալգաս-Լօրէյնի, Պելճիքայի, Սերպիոյ եւ ուրիշ մանր մունր ազգութիւններու հարցով բոլոր ազգերն ալ շահագրգռուին, քանի որ այդ հարցերը եւ անոնցմէ ծագած անհամաձայնութիւնները միայն քանի մը պետութիւններու, ազգերու միջեւ գոյութիւն ունին ու անոնք կը շահագրգռեն»:»

Սրտի անհուն ուրախութիւնով կուգանք ըսելու թէ, Նախագահ Ուիլսըն՝ փոքրիկ ազգութիւններու

իրաւունքները պաշտպանող ամենամեծ ուսման իրաներէն մին, պատասխանելով Հերթլինկի ճառին ըսաւ թէ, «Ազգութիւններու հարցը մասնակի բնոյթ կրելէ աւելի, ընդհանուր բնոյթ կը կրէ: Այսօրուան պատերազմը ցոյց կուտայ թէ, ազգութիւններ իրարու հետ չազկապուած են, անոնցմէ մէկուն երբ չարիք մը պատահի, այդ չարիքը անմիջապէս իր ազգեցութիւնը կը գործէ ուրիշի մը վրայ ալ ու քիչ ատենէն, կը տեսնես որ բոլոր ազգերն ալ այդ չարիքին ազգեցութիւնը կը կրեն»: Մէկ խօսքով ըսաւ Նախագահ Ուիլսըն, «Ձենք ուզեր երկրորդ Վիէննայի Վեհապետական ժողով մը ունենալ, որ ազգութիւններու հարցը քմահաճոյքի առարկայ դարձընելով, նոր արիւնահեղութեանց դուռ բանայ»: Եւ իսկապէս ո՞վ կրնայ ուրանալ, թէ այսօրուան պատերազմը յառաջ բերող պատճառներէն մին ալ, Վիէննայի ժողովին մէջ եղած ըստահաճոյս կարգադրութիւնները չէին: Այդ ժողովը գումարուեցաւ, որպէս զի, Նարոլէօն Ա. գործած սխալները չտկուին, բայց փոխանակ շտկուելու, աւելի մեծ սխալներ գործուեցան: Հոն անցած որոշումով էր որ Լեհաստանը անգամ մը եւս բաժնուեցաւ, Պելճիքան. Հոլանտայի կցուեցաւ, առանց նկատի առնելու անոր երկուքուկէս դարի չափ ազգային-քաղաքական անկախ կեանք մը բոլորելը, Իտալիոյ կարեւոր հողամասե-

րը Աւստրիոյ տրուեցան, եւ այլն: Ինչո՞ւ: Որովհե-
տեւ, այդ ատենուան ժողովին մասնակցողները փո-
խանակ օրէնքով դործելու, լսկ օրէնքի անունով կը
բարբառէին, արդարութեան եւ իրաւունքի ձայնին
անսալու, ազգային նեղմիտ շահին կարեւորութիւն
կուտային:

Զէ՛ այդ տեսակ տխրեղծ մտածելակերպով կարե-
լի չէ ո՛չ ազգ եւ ո՛չ ալ աշխարհ բարեկարգել: Եթէ
այս պատերազմէն վերջ դումարուելիք խաղաղու-
թեան ժողովին դացող ներկայացուցիչներն ալ 1814-
1815ի ոգիով պիտի արտայայտուին, արդիւնքը ա-
ռաջինէն տարբեր բան մը չըլլալէն իզատ, աւելի վը-
նասակար պիտի ըլլայ: Քէնինկ կ'ըսէ թէ, «Վիէննա-
յի ժողովը ուրիշ բան չըրաւ, եթէ ոչ շղթայ զարկաւ
Եւրոպայի վզին»: Այսօրուան Եւրոպան եւ ամբողջ
աշխարհը այսքան զոհողութիւններ ընելէ վերջ, չեն
ուզեր որ երկրորդ շղթայ մը անցուի աշխարհի քա-
ղաքակրթութեան վզին: Այսօրուայ մարդկութիւնը
կը բաղձայ ունենալ Միջազգային Մարմին մը, որ ան
ազդութիւններու ինքնորոշման սկզբունքին լիուրի
զոհացում տալով հանդերձ, աշխարհի քաղաքակր-
թութեան սիրոյն համար, եթէ երկիրներ կան, որ
պէտք եղած չափով բնակչութիւն չունին, բազմա-
մարդ վայրերէ բնակչութիւն փոխադրուի: Եթէ եր-
կիրներ կան, որ նիւթական հարստութենէ զուրկ

են, նիւթական հարստութիւն ժոխ արուի անոնց :
Եթէ ժողովուրդներ կան, որ իրենց մէջ հոգեկան
ուժ, մշակոյթ չունին, հոգեկան ուժ արուի :

Եւ այս տեսակ միջազգային մարմին մը ունե-
նալ դժուար չէ, քանի որ ներկայիս ուսմկաւարա-
կան ու քիչ թէ շատ մարուր ազգայնական ձգտում-
ներ ունեցող պետութիւններ, ազգութիւններ աւելի
մեծ դեր կը խաղան աշխարհի ճակատագիրը վճռելու
գործին մէջ, քան թէ միապետական, բռնապետա-
կան հակումներ ունեցող պետութիւններ, ազգւր :

Մարդկային մտքի բարեշրջութեան ընթացքին
նախ անհատին մէջ գիտակցութիւնը կազմուեցաւ :
Յետոյ այդ գիտակցութենէն արդարութիւնը ու ի-
րաւունքը ծնան : Երէկ իրաւունքը կը յարգուէր ան-
հատներու միջեւ, վաղը իրաւունքը պիտի յարգը-
ուի ազգերու միջեւ :

Ներկայիս ազգայնականութեան մեծ դարաշրջ-
ջանին մէջ կը գտնուինք :

Կեցցէ՛ ազգայնականութիւնը եւ անոր տարած
փայլուն յաղթանակը :

ՆԵՐԱԾԱԿԱՆ ՆՅԹԵՐ

Տասնեւիններորդ դարու ընթացքին, Եւրոպայի մէջ դեռափթիթ ու մասամբ ալ անյաջող ազգայնական շարժումներ, ազգային անկախութեան փորձեր եղան ամենէն աւելի պետութիւններու մէջ (որոնք են Բրիտանիա, Ռուսիա, Աւստրիա եւ Թուրքիա) որոնց քաղաքական կազմը բաղդատմամբ միւսներուն, աւելի ճնշիչ, աւելի բռնապետական էր :

Գերմանիա եւս կարելի չէ վերոյիշեալ նուաճողական պետութիւններու շարքին մէջ չի հաշուել, ինչու որ, ան տասնեւիններորդ դարու առաջին կէսին պառակտուած, գերուած ըլլալով հանդերձ, վերջին կէսին երբ ազգային ամբողջական ազատագրութիւն ու միութիւն ձեռք բերաւ, ուրիշ երկրամասերու, ժողովուրդներու վրայ իր բռնապետական թաթը երկնցուց, աւելի վայրագորէն :

Բրիտանական կայսրութեան մէջ անշուշտ, ազգայնական ձգտումները անջատողականութեան հասնելու հափ ծայրայեղութեան չի գացին : Քանատայի մէջ, հին Ֆրանսացի ժողովուրդը մը կայ, որուն քաղաքացիական հաւատարմութիւնը ժամանակ ե-

զաւ որ ընդվզելու աստիճանին հասաւ : Հարաւային Ափրիկէյի մէջ կար հին Տէօջ ժողովուրդ մը, որ անգլիական լուծը անտանելի գտաւ : Բայց, ընդհանուր կերպով, թէեւ Բրիտանական Կայսրութեան գաղթավայրերու բնակիչները իրենց ինքնուրոյն առանձնաշատութիւնները մշակելուն համար անսրբալիցիօրէն նոր ազգութիւններ եղան, այսուամենայնիւ, անոնք ինքնակառավարութենէն աւելիին չի բաղձացին : Բրիտանական Կայսրութեան Կեդրոնացեալ Միաստութենէ Ազատ Նահանգներու Դաշնակցութեան փոխանցումը սկսաւ տասնեւիններորդ դարուն մէջ, ցոյց տալով մարդկութեան թէ, Աշխարհի Հանրապետութիւնը եւս պէտք է կազմուի նոյն հիման վրայ : Իրլանտայի մէջ, ազգայնական շարժումը նուազ բարեյաջող էր : Կաթոլիկ ազատագրութեան պայքարը (սկսած 1829-ին) եւ Act of Unionի որոշումին ջնջումը որքան որ Մեծն Բրիտանիոյ մէջ խլրտումներ առաջ բերին, բայց ատոնք ալ նորէն լայն Home Rule-ի սահմանէն անդին չանցան :

Ռուսական Կայսրութեան մէջ, Լեհաստան եւ Ֆինլանտա ազգային տենչանքի տեսակէտէն բոյորովին դժգոհ էին : Ֆինլանտա որքան որ ներքնապէս կը բաղձար Շուէտի հետ միանալ, բայց արտաքնապէս հանդարտ էր : Լեհաստան միւս կողմէն, ազմրկայոյզ էր եւ 1830-ին ապստամբութեան դրօշը բար-

ձրրացնելով անկախութիւն հռչակեց : Աղէքսանդր Ա. մինչև իր մահը աշխատեցաւ սահմանադրութիւնը կանգուն պահել, որ շնորհուած էր 1815-ին եւ Լեհաստանը կառավարել իրբեւ ուրոյն թագաւորութիւն մը : Սակայն Լեհացիներու հատուածական ուղին, իրենց հայրենիքին փլուզումին պատճառ ըլլալով տասնեութերորդ դարուն մէջ, անոր բարի մտադրութիւնը փոփոխութեան ենթարկեց, ազատ կառավարութեան սիստէմը անկարելիութեան մատնելով : 1823-ին ան ստիպուեցաւ տուած սահմանադրութիւնը ետ առնել : Նիկոլա Ա. 1825-ին անոր յաջորդելով, բնականէն միապետ մըն էր ու չէր սիրեր Լեհերը : Վարչաւայի մէջ թագադրութեան ժամանակ, անոր վրայ կատարուած մահապտորձ մը պատճառ եղաւ, որ ան իր հակառակութիւնը աւելի զօրացրնէ : Լեհերը թէև Անգլիոյ ու Ֆրանսայի աջակցութիւնը խնդրեցին, բայց անոնց ըրածը միայն «համակրական թելադրութիւններու» սահմանին մէջ մընալ դատապարտուած ըլլալով, Նիքօլա Ա. ի բարկութիւնը աւելի շարժեցին : 1832-ին Լեհաստան իր ինքնավարութեան վերջին հետքը եւս կորսնցնելով, Ռուսական բազմածաւալ կայսրութեան մէկ մասը կազմեց :

Աւստրո-Հունգարիոյ խայտարղէտ կայսրութեան մէջ, տասնեակ մը իրարմէ տրամազծօրէն հակառակ

ազգայնական շարժումներ գոյութիւն առած էին : Հունդարիոյ Մաճարները իրենց սեպհական լեզուին պաշտօնապէս գործածուելը պահանջեցին 1825-ին եւ 1828-ին առանց սպասելու , քաղաքական անկախութիւն յայտարարեցին : Այսուհանդերձ , անոնք ինքնավարութեան ոչ մէկ նշոյլ ցոյց տուին Կրօթիայի , Տարմաթիայի եւ Սալվօնիայի մէջ գտնուող Հարաւային Սլաւներուն , որոնք անոնց ոչ համակրելի , բռնապետական լուծին ներքեւ կը տուայտէին : Պոհէմիոյ Հիւսիսային Սլաւները եւս շարժեցան իրենց արիւնակից Հարաւային Սլաւներու ցոյց տուած քաղաքական անկախութեան դիւցազներգութիւնովը : Անոնք ալ սկսան Չէխ լեզուն վերակենդանացնել , ազգային գրականութեան զարկ տալ ու պատմագէտ Փալաքիէն առաջնորդուելով , իրենց հին կառավարութեան միջնադարեան փառքերովը պարծենալ : Պոհէմիացիները եւս ազգային ինքնավարութեան իրենց կորսնցուցած իրաւունքը կ'ուզէին վերստանալ : Կալիցիոյ մէջ , Լեհերը Գերմաններուն ձեռք բերած քաղաքական գիտակցութեան դէմ կը բողոքէին , մինչդեռ ասդին , Բութենեանները ցասումի նշաններ ցոյց կուտային Լեհերուն դէմ , անոնց ընկերական ու տընտեսական տեսակէտէ գերազանց դիրք մը ունենալուն համար : Ամենէն աւելի , Լոմպարդայի եւ Վենեթեան դաշտերուն մէջ , Իտալացի հայրենասէրներ ճերմակ-

մուշտակաւորներու (Աւստրիացիներու) լուծէն ազատ, միացեալ հայրենիք մը ունենալու մտազրու-թիւնով, յեղափոխական սերմեր կը ցանէին :

Վերջապէս Թրքական Կայսրութեան մէջ, քրիստոնեայ ժողովուրդներ ազգային ինքնագիտակցու-թեան նշաններ ի յայտ կը բերէին : Ռուսական իշխանութիւնները 1774, Կիւչիք-Քայնարճըքի Ռուսական դաշնագրութենէն իվեր Թրքական քոնթրոլէն ազատուած ըլլալով, անկախութեան փափաքներ կը յայտնէին 1829-ի Ռուս-Թրքական բանակցութիւններու միջոցին : Սերպիա ապստամբած էր Թուրքերուն դէմ 1822-ին եւ 1826-ին օժանդակութիւն ստանալով Ռուսիայէն, ձեւական կերպով ընդունելով Թուրքերուն զերիշխանութիւնը, ստիպեց զանոնք, որ սահմանէն ետ քաշուին : Ալպանիա եւ Մօնթենեկրօ, երկուքն ալ Սուլթանին դէմ ընդվզեցան եւ աշխատեցան անկախ իշխանութիւններ ձեռք բերել : Պուլկարիա միայն, թէ Պօլսոյ քթին տակ եւ թէ Թրքական լուծը ամենէն աւելի ծանր կրած ըլլալով, ազգային վերագարթնումի դործին մէջ շատ ուշ թընտաց : Յունաստանի մէջ էր, որ առաջին անգամ յեղափոխական մեծ շարժումը ծայր տուաւ :

Յ Ո Ւ Ն Ա Ս Տ Ա Ն

Այն ժողովուրդը, որ տասնեւիններորդ դարու առաջին քառորդին ինքզինք Յոյն կամ Հելլէն կ'անուանէր, բաժնուած էր երեք գլխաւոր մասերու: Առաջին, Մօրէայի Յոյները, որոնք տգէտ գիւղացիներէ կը բաղկանային առհասարակ: Գիւղացիներ, որոնք թրքական բռնապետութեան ներքեւ ճնշուած ըլլալով, աւելի վայրենաբարոյ դարձած էին: Այսուհանդերձ, անոնք կը վայելէին չափով մը կրօնական ազատութիւն ու տեղական ինքնավարութիւն եւ ցոյց կուտային ազգային քաղաքական կազմաւորումի պզտիկ նշոյլներ: Երկրորդ մասը կը բաղկանար կղզիներու Յոյներէն, որոնք 1774-ի Ռուսական թեւարկութենէն, 1798 — 1815-ի Բրիտանական դրաւումէն ու Նարոլէօնի անուղղակիօրէն տուած առեւտրական առանձնաշնորհումներէն օգտուելով, աւելի բարեկեցիկ եւ աւելի վաճառականութեամբ պարասպողներ էին: Իբր հետեւանք ասոր, մեծ հարստութիւն դիզած էին ու ծովային վաճառականական ահագին ուժ ունէին անոնք: Երրորդ մասը կը բաղկանար Գաղթական Յոյներէ, որոնք աշխարհի

բոլոր կողմերը ցրուած ըլլալով հանդերձ, ամենէն աւելի կեդրոնացած էին Լոնտոնի, Փարիզի եւ ուրիշ Եւրոպական մայրաքաղաքներու մէջ: Այս վերջին դասակարգին պատկանողները աւելի զբաղան, զեղարուեստական, փիլիսոփայական հակումներ ունեցող մարդիկ էին, մեծամասամբ երիտասարդներ, յեղափոխական ներշնչումներով առլցուն:

Յունական ազգայնական շարժումը հիմք գտաւ այն ատեն, երբ Փարիզի մէջ սկսաւ վերադարձնիլ Հելլէնական զբաղանութիւնը յանձին բանաստեղծ Ղէկասի ու մատենագիր Քօրախի եւ անոնց հետեւորդներուն: Այս մարդիկը յունական ազգային վերադարձնումի դժուարին գործին ձեռնարկեցին սա յայտնի իրողութիւնները իրենց աչքին առջեւ ունենալով թէ, այն լեզուն որով հիմա կը խօսին ու կը գրեն, հակառակ դարերու ընթացքին իր կրած բոլոր շարափոխութիւններուն, տակաւին մէջը կը պարունակէ Փերեկլէսի Աթէնքի լեզուէն ատաղձներ, թէ իրենք ու իրենց ազգակիցները մեծ ու պատմական անձնաւորութիւններու նորագոյն սերունդը կը կազմեն, որոնք ազատ եւ անկախ Հելլասը կառավարած էին անցեալին մէջ, տալով աշխարհի քաղաքակրթութեան մեծագոյն դասեր: Ահա այս պարագաները ներշնչման աղբիւրներ ըլլալով անոնց համար, անոնք կ'ուզէին իրենց ահուաները ցցել Թուրքե-

րուն դէմ ճիշտ այնպէս, ինչպէս հին Հելլէնները
ակոռայ ցցեցին Պարսիկներուն դէմ: Անոնք յիշեցին
նոյնպէս թէ, յունարէն խօսող կայսրներ Կ. Պօլսոյ
տիրապետած էին մօտաւորապէս տասը դար, այդ
քաղաքը թուրքերուն ձեռքը իյնալէ առաջ եւ սրբա-
պրղծուած Սբ. Սօֆիան Օրթոտոքս յարանուանու-
թեան մայր-եկեղեցին եղած էր: Հին դարու իրենց
քաղաք-պետական կեանքը ձեռք բերելէ աւելի, այս
մարդիկը կը բաղձային միջին դարու Բիւզանդական
կայսրութիւնը վերստանալ: Յոյն մտաւորական աք-
սորականներու սերմանած յեղափոխական վսեմ դա-
ղափարները արմատ դտան Կղզիներու եւ Էօքսինի ու
Եգէան ծովերու եզերքները բնակող բարեկեցիկ Յոյ-
ներու սրտերուն մէջ: Իրենց ունեցած վաճառակա-
նական կազմաւորումէն օգտուելով, անոնք 1814-ին
հիմը դրին մարտական գաղտնի կազմակերպութեան
մը, Hetaireia Philike անունով, որուն գոյութեան
նպատակն էր Հելլենական ցեղին ազատագրում,
թուրքիոյ կործանում, Կ. Պօլսոյ վերստացում եւ
վերջապէս Արեւելքի Օրթոտոքս կայսրութեան վե-
րակենդանացում:

Թրքական կայսրութեան մէջ գտնուող Յոյներու
դիրքը այդ միջոցին այնքան ալ լաւ չէր: Անոնց տըր-
ուած էր մասնաւոր առանձնաշնորհում, օրինակի
համար լայն չափով կրօնական ազատութիւն, քա-

ղաքական պատիկ ինքնավարութիւն եւ վաճառակա-
նական մոնոպոլի իրաւունք, որոնք Սպանիոյ մէջ
գտնուող բողոքականներուն, Բրուսիոյ մէջ գտնուող
լեհացիներուն ու Եւրոպական ցամաքամասին մէջ
գտնուող Հրէաներուն նախանձը կը շարժէին: Բայց
այս բոլոր առանձնաշնորհումներուն հետ մէկտեղ
չկար ամենակարեւոր առանձնաշնորհումը, կեանքի,
պատուոյ ու ստացուածքի ապահովութիւնը: Դարե-
րով անհաւատ, բարբարոսութուրքը, կը կողոպ-
տէր, ինչ բանի որ ցանկար, քանի բիրտ ուժը իր
կողմն էր, կոստանդինի քաղաքին մէջ: Թուրքիոյ
մէջ եղող Յոյներուն բարեկեցութիւնը կը նմանէր
գերիներու ճակտին քրտինքովը յառաջ եկած արտա-
գըրութիւններուն, որոնք միայն իրենց տէրերուն
օգտակար էին: Թրքական պատժոյ ատեանները դոր-
ծուած անիրաւութիւններուն դէմ երբէք պաշտպա-
նութիւն չէին ըներ: Մասնաւոր չափ մը չի կար, որ
անհատնում տուրքերու գանձումը ատկէ անդին
չ'անցնէր: Դարերու երկայն, նոյնատեն անարգ համ-
բերատարութիւնը, այս պայմաններուն մէջ կրնար
որ եւ է վայրկեան պոռթկալ: Քիչ թէ շատ ազգա-
յին գիտակցութիւն ունեցող որ եւ է ժողովուրդի հա-
մար այս կացութիւնը անտանելի էր: Ֆրանսացի ու
Անգլիացի հելլէնիստներու թափած ջանքերուն եւ
Ռուսիոյ Աղէքսանդր Ա.ի (որուն արտաքին գործոց

նախարարը 1815—1822 Յոյն մըն էր, Քաունթ Քափօտխիթրեաս անունով) ցոյց տուած յարանուանական համակրանքէն խրախուսուելով, յունական ազգային ձգտումները միայն Օսմանեան անարդ լուծէն ազատուելուն մէջ չէին սահմանափակուեր :

Ապստամբութեան յարմար առիթը ներկայացաւ անոնց 1821—ին, երբ Ալպանական ընդվզում մը ծայր տուաւ, Նանինայի Ալիի ղեկավարութեան ներքեւ ու իբր հետեւանք ատոր, թրքական բարբարոս հորդաներ լեցուեցան Ադրիականի ծովեզրները : 1821, Մարտի մէջ Դանուբեան իշխանութիւններու (հիմակուան Ռումանիան) մէջ գտնուող Յոյները եւս յեղափոխեցան, առաջնորդ ունենալով Փրինս Աղէքսանդր Երիսիլէնտին, ռուսական անմիջական աջակցութեան վրայ յոյս դնելով : Սակայն այնպէս պատահեցաւ, որ Լայպաչի Վեհաժողովը լրացած ըլլալով, Ռուսիոյ Աղէքսանդր Ա.ը Մեթէրնիխի ազդեցութիւնով մերժեց յեղափոխականներու խնդիրքը : Թուրքերը կարողացան Յունական առաջին յեղափոխական ցոյցին առաջքը առնել : Մեթէրնիխ Երիսիլէնտին աւստրիական բանտի մը մէջ եօթը տարի բանտարկեց :

Յաջորդ ամսուն, աւելի մեծ եւ աւելի ընդհանուր ազգային ազատագրական շարժում մը տեղի ունեցաւ Մօրէայի մէջ : Կղզիներու Յոյները անոնց տը-

րամաղբեցին ամեն ինչ որ ունէին, մանաւանդ ծովային վաճառականական նաւեր: Գաղթական Յոյները իրենց ազգակիցներուն անմիջական օգնութեան փութացին: Արեւմտեան Եւրոպայի հեւլէնիստները (Անգլիացի Լոյս Պայրընի, Ֆրանսացի Վիքթոր Հիւկոյի նման) ոմանք իրենց գրիչով, ոմանք նոյնիսկ իրենց կեանքով սատար հանդիսացան Յունական Յեղափոխութեան: Այնպէս որ, Սուլթանը արտնչաց թէ, Բարձրագոյն Դուռը ո՛չ միայն ինքզինք իր հըպատակներուն դէմ դիմաց կը գտնէ, այլեւ, Եւրոպացիներու համախմբումի մը:

1821—29-ի Յունական Ապստամբութիւնը քրիստոնեաններու կողմէ նոր խաչակրութիւն մը, ազատականներու կողմէ անկախութեան հզօրամարտ մը, հայրենասէրներու կողմէ ազգայնութեան գոյապայքար մը եւ մտաւորականներու, բանաստեղծներու կողմէ Աթէնքի վերակենդանացումը նկատուեցաւ:

Կռիւր երկու կողմէն ալ կատաղի կերպով կը շարունակուէր: Ի գործ դրուած բարբարոսութիւններուն մէջ տարբերութիւն չկար Մօրէայի հուղկահարներուն եւ արիւնոուշտ տաճիկներուն միջեւ: Ո՛չ մէկ կողմը կրցաւ վերջնական յաջողութիւն խոստացող յաղթութիւն մը ձեռք բերել: Եւ որքան կռիւր կը շարունակուէր ի տես Եւրոպայի, կատա-

դի վայրենաբարոյութեամբ, այնքան յայտնի կ'ըլլար վայրկեան առ վայրկեան թէ, Պետութիւններ աւանատեսի իրենց դիրքէն հրաժարելու կը ստիպուէին: Բրիտանիա իր այդ կողմի վաճառականութեան դադար առնելովը շատ կը նեղուէր: Ֆրանսա ասպետականութեան հին ոգիին վերադարձը կըզգար իր մէջ: Ամենէն աւելի այս անգամ Ռուսիա կը փղձկոտէր, լսելով Օրթոտոքս պատրիարքի մը եւ ուրիշ կարեւոր եկեղեցականներու սպաննութիւնը: Ան կըզգար հիմա թէ, քրիստոնեաներու ամբողջական մորթոտումը մահմետականներու կողմէ, ուսական դրօշակ պարզող փոխադրանաւերու բռնագըրբաւումը ուրիշ բան չէր, եթէ ո՛չ, նախատինք մը ուսական եկեղեցիին ճակտին, մահիկին կողմէ նետուած: Այդ ատենուան Եւրոպական Մեծ Պետութիւններէն Աւստրիա ու Փրուսիա միայն կը համակըրէին Թուրքիոյ եւ կը փափաքէին որ Թուրքիա արագ յաջողութիւնով մը կարգ ու կանոն վերահաստատէ իր երկրի սահմաններուն մէջ:

1824-էն վերջ, Յոյներու կացութիւնը աւելի ծանր հանգամանք մը ստացաւ: Եանինայի Ալին պարտուած էր 1822-ին: Սուլթանը վերջերը երբ տեսաւ թէ Յունական Յեղափոխութիւնը երթալով ծաւալ կը գտնէ, Եգիպտոսի Մէհմէտ Ալի փաշայի օգնական ուժեր զրկելով Մօրէա, Սուտանի ֆէլլախներ-

րէն, հրահանգեց, որպէս զի, երկաթի ու սուրի քաղաքականութիւնով վերջ մը տայ այդ շարժումին: Մէհմէտ Ալի դաշտային կռիւներով Յոյները պարտութեան ենթարկելէ վերջ, իր վրէժը ա'լ աւելի յագեցնելու համար, քաղաքները ու գիւղերը այրեց ու հազարաւոր Յոյներ ալ Եզիպտոս քշել տուաւ իրբեւ գերիներ: Յոյները տեսնելով թէ իրենց ամբողջական բնաջնջումը խնդրոյ առարկայ է, Քրիստոնէայ Եւրոպային օգնութեան դիմեցին: Ասոր վրայ Եւրոպան թունդ ելաւ: Պետութիւններու վեհաժողով մը գումարուեցաւ Լոնտոն 1827, Յուլիսի մէջ, իրենց եղած խնդրանքը նկատի առնելու համար: Ռուսիոյ Նիքօլա ձարը Մեթէրնիխի կարեւորութիւն չի տալով, Վիէննայի Դաշնագրութիւնը անտեսեց (ըստ որուն, միապետներու շահերը կանգուն պահելու համար, պետութիւններ պիտի աջակցէին իրարու, երբ յեղափոխութիւններ ծագէին այս կամ այն երկրին մէջ ու այդպէսով սպառնային իրենց դոյութեան) եւ պահանջեց որ անմիջական քայլեր առնուի Յոյները ազատելու համար: Աւստրիա ու Փրուսիա հակառակելով այդ առաջարկին, բողոք բարձրացուցին: Բրիտանիա ու Ֆրանսա մասամբ ալ կրօնական նկատումներէ տարուած, բայց միշտ անոնցմէ իւրաքանչիւրը Ռուսիան սիրաշահելու մըտադրութիւնով, միացան Ռուսիոյ: Երբ միացեալ

պետութիւնները տեսա՞ն, թէ, բանակցութիւններով
անկարելի է Սուլթանը իր մտադրութենէն ետ կե-
ցընել, միացեալ նաւատորմիդ մը դրկեցին : Այդ նա-
ւատորմիդը նաւարինոյի պատմական ճակատամար-
տին մէջ ջախջախելով Թրքօ-Նդիպտական ծովային
ուժերը, ստիպեց որ Թուրքիա վերջինը ըլլալու պայ-
մանով ետ քաշուի Յունաստանէն : Սուլթանը ճա-
րահատ, իրրեւ փրկութեան վերջին յոյս, Սուրբ
Պատերազմ յայտարարեց թէ եւ, բայց ամեն ճիշդ ի-
դերեւ էլաւ : Ֆրանսական բանակ մը դրաւեց Մօրէ-
ան : Ռուսական ուժեր տիրացան Թրէյսիին : Ուստի,
1829, Սեպտեմբեր 14-ին, Սելանիկի Դաշնագրու-
թեամբ Սուլթանը ստիպուեցաւ Յունաստանի ան-
կախութիւնը ճանչնալ : 1832-ին Յունաստան միահե-
ծան Թաղաւորութիւն մը եղաւ, իրեն առաջին Թա-
ղաւոր ունենալով Պալարիոյ Աթոն :

Պերլինի Վեհաժողովէն վերջ, իրր հետեւանք
Սան Սթէֆանոյի դաշնագրութեան, 1881-ին Թեսա-
ղոնիկէն Յունաստանի կցուեցաւ :

1821-ին թէ եւ Կրէտացի Յոյները օգնեցին Մայր-
-Յունաստանի իրենց արիւնակիցներուն, սակայն,
պետութիւնները որոշ պատճառներով, այդ ժամա-
նակ թոյլ չի տուին որ Կրէտէն ալ Յունաստանի կըց-
ուի :

Ատեն մը, Մէհմէտ Ալի եւ Մուսթաֆա փաշաները երկիրը հանդարտութեամբ կառավարեցին: Բայց յետոյ, անիշխանութիւնը ծայր տուաւ հոն ալ: Հակառակ Պերլինի Վեհաժողովին կողմէ եղած խոստումներուն, Կրէտացիք զոհացում չստացան: Մանաւանդ, Սուլթանը այդ խոստումները չգործադրելէ զատ, 1889-ին բռնապետ կառավարիչ մը զրկեց հոն, որպէս զի, ապստամբութիւնը այդ կերպով զսպէ: Բայց այդ ուղղութեամբ եղած ամեն ջանք անօգուտ անցնելով, 1896-97-ին ապստամբութիւնը դարձեալ ծագեցաւ, այս անգամ աւելի սաստիկ կերպով: Պետութիւնները այդ ատենները այնպէս մը կարգադրեցին, որ Կրէտէն դարձեալ Թուրքիոյ ըլլայ, բայց նոյն ատեն, տեղական ինքնավարութիւն տրուի անոր: Կրէտացիք ասով ալ չի բաւականացան:

1905-ին Վէնէզէլոսի (Յունաստանի թէ այդ ատենուան եւ թէ հիմակուան Քալուրին) կողմէ ձեռնարկ մը եղաւ, որպէս զի, Կրէտէն Յունաստանի կցուի: Պետութիւնները դէմ կեցան այդ ձեռնարկին: Յետոյ Մայր-Երկրի Յոյները պահանջեցին թէ, ինքնավար Կրէտէն կրկին Թուրքիոյ հովանաւորութիւնը վայելէ, պայմանաւոր որ, Կրէտէի կառավարիչը յունաց թագաւորին կողմէ նշանակուի:

եւ յոյն զինուորական պաշտօնեաներ կրէտացի զինուորները մարզեցնեն :

Կրէտացիք թէեւ ատկէ վերջ քանիցս քուէարկեցին որպէս զի, Յունաստանի հետ միանան, սակայն եւ այնպէս անոնց անցուցած որոշումները մարմին չի կրցին առնել մինչեւ 1913, Մայիս 30-ին, երբ Պալքանեան Պատերազմին հետեւանքով Լօնտոն դումարուած ժողովին մէջ որոշուեցաւ որ, Թուրքիա իր ձեռքը ամբողջովին ետ քաշէ կրէտէյէն :

ՊԵՆՃԻՔԱ

1827, Յուլիսին Յունական Յեղափոխութեան առթիւ Լոնտոն գացող տէրութեանց ներկայացուցիչները հազիւ համաձայնութեան մը գալով կարգադրած էին Յունական Հարցը, իրարմէ բաժնուելէ առաջ, ուրիշ թնճուքի մը առջեւ գտան ինքզինքնին, որ նախորդէն աւելի անլուծելի կը թուէր, իր ներկայացուցած բարդ հանգամանքներուն համար: Ատիկա Պելճիքացիներու Հոլանտայի դէմ երեւան բերած յեղափոխութիւնն էր: Տեսակէտով մը, սելճիական ապստամբութիւնը աւելի ծանր կը դարձրնէր կացութիւնը, որովհետեւ, անիկա ուղղակի կապ ունէր 1815-ի Վիէննայի Վեհաժողովի որոշումներուն հետ: Ըստ այդ ժողովին մէջ անցուած որոշումներէն միոյն, Հոլանտա եւ Պելճիքա (որուն վրայ Լիէժի եպիսկոպոսութիւնն ալ աւելցուած էր) այդ ատենուան Մեծ Պետութեանց հաւանութեամբ եւ Արէնճի Ուիլեմմ թագաւորի ձեռքին տակ, միացուած էին իրարու, որպէս զի, Միացեալ Նէտէրլէնտի թագաւորութիւնը միանգամ ընդ միշտ զօրաւոր պատուար մը ըլլար Հիւսիսային Եւրոպայի մէջ գոյութիւն ունեցող Փրանսական ծաւալողականու-

թեան դէմ : Այս երկու սղտիկ ժողովուրդները իրարու միացնելու (որոնք միասին հաշուելով հազիւ վեց միլիոնէն աւելի էին, Հոլանտացիք երկուքուկէս միլիոն իսկ Պելճիքացիք երեքուկէս միլիոն) գաղափարը, շատ մը կերպերով դիւրմբունելի եղած էր պետութիւններուն անոր համար որ, անոնք անցընելին մէջ Պըրկընդիի դուքսերուն եւ Սպանիացի թագաւորներու ձեռամբ միացած էին : Յեղաշին բաւականաչափ նոյնութիւն կար Ֆլէմինկներուն եւ Հոլանտացիներուն միջեւ : Երկրագործակաճ ու ճարտարարուեստական հակումներ ունեցող Պելճիքացիները, կրնային շատ լաւ լրացուցիչ մը ըլլալ վաճառանական ու ծովային ընդունակութիւններ ունեցող Հոլանտացիներուն :

Այսու ամենայնիւ, 1815-ի Վիէննայի ժողովին մէջ պետութեանց ներկայացուցիչները այնքան կոշտ կերպով ու առանց փափկանկատութեան անցուցած էին այդ որոշումը, որ այդ թուականէն սկսած անիկա վտանգաւոր եղած էր : Մանաւանդ, անոնց երկուքէս դարու չափ իրարմէ անջատ քաղաքական կեանք մը ապրած ըլլալը, յարանուանական տարբերութիւնները, աւանդական ու ծիսական առանձինն սովորոյթները ա'յնքան անջատում եւ թշնամութիւն յառաջ բերած էին այս երկու ժողովուրդներուն միջեւ, որ միայն բացառիկ զոհողութիւններ կրնային

վերջ մը տալ այդ ըսի ըսաներուն : Դժբաղդարար թէ բարեբաղդարար , այս ժողովուրդներէն եւ ո՛չ մին այդ զոհողութեան ոգին ցոյց կուտար : Պելճիքացիներուն ու Հոլանտացիներուն խօսած լեզուն նոյնը չէր : Անոնք իրարմէ տարբեր շահեր ունէին : Անոնցմէ իւրաքանչիւրը ազգային անջատումի խոր գիտակցութիւնը հպարտօրէն կըզգար իր մէջ : Հոլանտացիք յարանուանութիւնով բողոքական ըլլալով , իրենց ոտքէն մինչեւ գլուխը հակառակ էին Ֆրանտացիներուն : Միւս կողմէն Պելճիքացիները յարանուանութիւնով կաթոլիկ ըլլալով , վերջին ծայր կը սիրէին Ֆրանսացիները :

Պելճիքացիք անհանդարտ , աղմկայոյզ ու վանողական էին Արէնճի կառավարութեան ներքեւ : Հոլանտացիք միւս կողմէն յամառ , ոչ—համակրելի եւ բռնապետական էին հրենց հեղինակութիւնը ճանչցընել տալու համար : Նէտըրլէնտի սահմանադրութիւնը այս երկու ազգերը պառակտուած պահելու տեսակէտէն ամենէն պարտաւելի բանն էր , որ երբէք զոյութիւն ունէր : Փոխանակ այդ սահմանադրութիւնը այնպէս մը ըլլալու , որ միացեալ ըլլալով հանդերձ , լայն չափով տեղական ինքնավարութիւն ունեցող երկու իշխանութիւններ զոյութիւն առնեն , ըստ այդ սահմանադրութեան , երեքուկէս միլիոն Պելճիքացիները երկուքուկէս միլիոն Հոլանտացիներ

րուն չափ նոյնիսկ ուժ չէին ներկայացնէր : Կառավարութեան կեդրոնը Լահէ էր : Հոլանտացիներու լեզուն իրրեւ պաշտօնական լեզու կը ճանչցուէր : Կառավարական դահլիճի նախարարներուն վեց եօթներորդը ու բանակին պաշտօնեաներուն եօթը ութերորդը, կառավարական զանազան պաշտօնեաներու ջախջախիչ մեծամասնութիւնը Հոլանտացիներ էին : Թագաւորը երկրին մէջ դասակարագային դրութիւնը այն աստիճանին հասցուց, որ կրթական գործի վարչութիւնը բոլորովին բողոքականներուն յանձնեց, մամուլի ազատութիւնը կաշկանդելով ազատականները ձերբակալել տուաւ, Պելճիքացի գործատէրերու վրայ ահազին մաքսատուրքեր աւելցուց :

Հակառակ այս բոլոր խժոժութիւններուն, Պելճիքացիք փոխանակ զիրենք ճնշողներուն դէմ մէկ ճակատ ցուցադրելու, երկու հատուածական մասերու բաժնուած էին, երկուքն ալ հակառակ Հոլանտացիներու բարձրացումին : Առաջին հատուածը ազատական քաղաքագէտներէ բաղկացած ըլլալով, Ֆրանսական Յեղափոխութեան ռամկավարական եւ հակա-կղերական դադափարներովը ներշնչուած, կը պահանջէր որ, Պելճիքացիները Հոլանտացիներուն չափ քաղաքական իրաւունք եւ առանձնաշնորհում վայելեն : Միւս հատուածը կը բաղկանար մոլեռանդ կաթոլիկներէ, որոնց դիմադրութիւնը ա՛լ աւելի

Կարվինականներու ըրած բողոքական փրօփականտին դէմ էր : Առաջին անգամ այս երկու հատուածները միշտ իրարու տրամագծօրէն հակառակ կը շարժէին : Եւ որքան ատեն որ անոնք այս ազգամիջեան հակառակութիւնը կը սլահէին , Հոլանտացիները վախ չէին զգար :

Բայց 1828-ին , Լաքորտէրի եւ Լամենայիսի նըման Ազատական — Կաթոլիկներու թափած անխոնջ աշխատութիւններուն շնորհիւ , փոխադարձ հասկացողութեան եկան ու այդ թուականէն սկսեալ , մէկ մարդու պէս շարժեցան :

Այն դէպքը որ կանխել տուաւ ապստամբութիւնը , ատիկա 1830-ի Յուլիսեան Փրանսական Յեղափոխութիւնն էր : Հոս կը բաւէ միայն հարեւանցի կերպով յիշել թէ , Փրանսական այդ Յեղափոխութիւնով Պուրպոնեան բռնապետութիւնը , որ ծայրահեղ — կայսերականներու միջոցաւ հետզհետէ իր զազաթնակէտին հասած էր , տապալեցաւ ու այդ բռնապետական միապետութեան յաջորդեց սահմանադրական միապետութիւն մը , թագաւոր ունենալով Օրլէաններու տնէն Լուի Ֆիլիպը : Այս յեղափոխական յաղթանակը մեծ ազդեցութիւն ձգեց ամբողջ Եւրոպայի մէջ : Առաջին ազդեցութիւնը այն եղաւ , որ Պելճիքացիները եւս բռնապետութեան բաժակին վերջին մրուրը քամած ըլլալով , յեղափո-

խութեան դրօշը պարզեցին Պրուքսէլի մէջ 25 Օգոստոս, 1830—ին եւ սկսան կաշառակեր ու բռնապետ պաշտօնեաները մէկիկ—մէկիկ մօրթել յեղափոխութեան սրբազան վրէժինդրութիւնով գինովցած :

Ապստամբութեան սկզբնական շրջանին մէջ յեղափոխականներուն միակ պահանջը ինքկառավարութիւն էր : Բայց երբ անոնք տեսան թէ, այդ պահանջին զոհացում չի տրուելէ զատ, բռնապետ կառավարութիւնը զէնքի զօրութեամբ կ'ուզէ ապրտամբները երկրէն արտաքսել, Հոկտեմբեր 4, 1830—ին յեղափոխականները իրենց պահանջը աւելի ընդլայնելով ազգային անկախութիւն ուզեցին : Թագաւորը տեսնելով թէ զէնքի զօրութեամբ չի պիտի կրնայ զսպել ապստամբութիւնը, ճարահատ, Եւրոպայի Վեհաժողովին դիմեց : Բայց Եւրոպայի Վեհաժողովը շատոնց զաղբած էր զոյութիւն ունենալէ : Զանազան անհամաձայնութիւններ ինքնին պատճառ եղած էին, որ այդ ժողովին մասնակցողները իրարմէ բաժնուին : Յունաստանի հարցի մասին անոնց անհամաձայն ըլլալը կարծես բաւական չէր, Պելճիական շարժումը իրրեւ նոր կոուսինձոր մը այդ բաժանումը աւելի լայնցուց :

Միջազգային քաղաքականութիւնը այդ ժամանակ օգնեց Պելճիքացիներուն : Փալմէրսթոն՝ Բրիտանիոյ արտաքին գործոց նախարարը, Գէնինկի

հետևող մը ըլլալով, փոքր ազգութիւններու իրրեւ պաշտպան, թեւադրեց Լոնտոնի մէջ գտնուող օտար ներկայացուցիչներուն, որպէս զի, Պեղծիքայի ինքնիշխանութիւնը ընդունուի: Լուի Ֆիլիպի կառավարութիւնը դռնէ այգ ատեն նոր կազմուած ըլլալով, քաղաքական յեղափոխական սկզբունքներու հակառակ չէր կրնար շարժիլ: Մեթէրնիխ ա՛յնքան զրազուած էր Իտալական ներքին խլրատմներով: Ռուսիոյ ձարը ու Փրուսիոյ թաղաւորը իրենց առջեւ ունէին Լեհական թնճուքը: Մանաւանդ այս վերջինը այդ ժամանակ ա՛հ կ'զգար Ֆրանսայէն: Ռուսի, այս նպատաւոր պայմաններուն տակ, Լոնտոնի խորհրդաժողովը հակառակ Ռուսիոյ, Փրուսիոյ եւ Հոլանտայի կողմէ եղած բողոքներուն, վերջացաւ, Պեղծիքայի անկախութիւնը ճանչնալով ու 1831—ին անոր գահին վրայ բարձրացուց իրրեւ թագաւոր Քօլբրիկ Լէօփօլտը: Առաջին անգամ թէեւ Հոլանտացիները չուզեցին ճանչնալ Պեղծիքայի անկախութիւնը, բայց յետոյ, Անգլիական ու Ֆրանսական ստիպումով ճանչցան անիկա: 1839—ին էր որ Ռիլերմ թագաւորը մասնաւոր հրովարտակով մը հաստատեց Պեղծիքայի ինքնիշխանութիւնը եւ ատկէ անմիջապէս վերջ, իրրեւ անկարող ու նոյն ատեն քինախնդրութիւնով գործող մէկը գահընկէց եղաւ:

ԻՏՈՒԻՍ

Իտալիոյ մէջ մարմին առած յեղափոխական շարժումը աւելի մեծ եւ աւելի տարածուն էր :

1840-ական թուականին Լոմպարտա ու Վենեթիա Աւստրիոյ ուղղակի հպատակ էին : Թիւսքանիի դքսութիւնը, Մօսենա եւ Փարմա Հապսպրդիկեան իշխաններու կողմէ կը կառավարուէին : Իսկ Իտալիոյ մնացեալ մասը միշտ վախի մէջ էր :

Երբ Մեթերնիսի դահլիճին տապալման ուրախառիթ լուրը հաղորդուեցաւ, 1848, Մարտ 18-ին Միլանի մէջ, արիւնալի կոխ մը տեղի ունենալով տեւեց ամբողջ հինգ օր, Աւստրիացի զօրապետ Բատէցքիի 18,000 զինուորներուն հետ : Մարտ 22-ին Բատէցքիին ստիպուեցաւ նահանջել մինչեւ Վենետիկ : Վենեթիայի մէջ գանուող Իտալացիները եւս ապստամբելով, պարտութեան մատնեցին Աւստրիացիները ու իրենց անկախութիւնը հռչակեցին : Չարլըս Ալէքսիսի հրամանատարութեան ներքեւ կողմ 23,000 Սարաենիացի զինուորներու, Թիւսքանիէն, Պապական Նահանգներէն եւ Նարոլիէն եկած օգնական ուժերու շնորհիւ Իտալական թերակղզին ամ-

վեմեքիա վեմետիկէն տարրեր է: Աաջիմը նահանգիմ ա-
նունն է, իսկ վերջիմը քաղաքիմ: ԾԱՆՕԹ.

բողջ մաքրուած էր Աւստրիացիներէ ու բոլոր նահանգները սահմանադրական կառավարութիւններ ունէին բացի Վենեթիայէն, որուն կառավարութեան ձեւը հանրապետական էր :

Իտալացի հայրենասէրները, որոնց նպատակը ուրիշ բան չէր, եթէ ոչ աւստրիական լուծը տապալել ու իտալական պզտիկ պզտիկ իշխանութիւնները միացնելով մեծ ու զօրաւոր պետութիւն մը երեւան բերել, կարծեցին թէ Իտալիոյ ազգային վերածնութիւնը իրականացած է այլեւս, կը մնայ միայն սահմադրական—միապետական կառավարական սխտէմով ներքին ուժեղ դաշնակցութիւն մը ստեղծել : Իրողութիւնները եկան սակայն, կացութիւնը բոլորովին յեղաշրջել :

Ապրիլ 29—ին Պապը ազատութեան համար մըղուած սուրբ պատերազմէն ետ քաշուեցաւ : Այդ ատենուան Պիոս Թ. պապը, որ բաղդատմամբ իր նախորդներուն աւելի ազատական մտածելակերպ ունէր եւ Սարտինիոյ Չարլս Ալպրթ թագաւորին ու հանրապետական պարագլուխ եւ ձենովացի փաստարան Մացինիի (որուն միացած էր կարիպալտին) հետ համաձայն կը զործէր Իտալիոյ ազատագրութիւնը ձեռք բերելու համար, ձեռնպահ մնաց : Ո՛չ միայն Պապը, հապա նաև Ալպրթ ու Մացինի, քաղաքական տարբեր դաւանանքներու հետեւանքով

իրարմէ բաժնուեցան : Թագաւորը աւելի միապետական հակումներ ունէր, իսկ Մացինի ծայրայեղ հանրապետական, ժակոպէնեան առումով : Այս երկուքին դործակցութիւնը դադրելով, երեք փարթիւները փոխանակ իրենց զէնքերը արտաքին հասարակաց թշնամիին դէմ դործածելու, իրարու դէմ դործածեցին :

Մայիսին Նախովիի մէջ երբ հանրապետականներքին խռովութիւններ ծայր տուին, միացեալ Սիկիլիոյ թագաւորը լուծեց իր ծերակոյտը, սահմանադրական ուժի մի պահանջները անտեսելով : Ուրքան որ Լոմպարտայի, Փարմայի եւ Մօտինայի սահմանադրական միապետութիւնները միացան Սարտենիոյ հետ, սակայն, այդ միութիւնը երկար կեանք չունեցաւ կաղմակերպական սիստէմի պակասին պատճառով : Միացեալները աւստրիական յարձակումներուն դէմ ինքզինքնին անկարող ըլլալով պաշտպանել, 1848, Յուլիս 24-ին, պարտուեցան Քիւսթոզայի մէջ ու յաղթական Բատէցքին Status quaes վերահաստատեց : Մացինի ու Կարիպալտի իրրեւ աքսորականներ դուրս քշուեցան երկրէն եւ Իտալիա իր ձեռք բերած ժամանակաւոր ազատադրութիւնը նորէն կորսնցուց : Չարլըս Ալլլըրթ երբ տեսաւ թէ յոյսի ամեն նշոյլ անհետացած է, Սար-

տենիոյ զահը ձգեց իր որդւոյն, Վիքթոր Էմմանուէլ Բ. ի ու ինք փախաւ Փորթուգալ:

1849-ին Վիքթոր Էմմանուէլ Բ. երբ զահ բարձրացաւ, երկար աշխատութիւններէ վերջ, յաջողեցաւ սահմանադրական կարգ ու սարք վերահաստատել: Այս թագաւորը այնքան սիրուեցաւ ժողովուրդէն, որ Իտալացիները «համեստ թագաւոր» տիտղոսը կուտային անոր:

1848-49-ին Իտալացիներու Աւստրիացիները երկրէն չի կրնալ դուրս վճռուելը եւ անոնց կրած ողբերգական ճախողումը, կղզիին մէջ քիչ թէ շատ իրականացած միութեան կապերուն վերաքանդումը, ազգային ու նոյն ատեն ժողովրդական կառավարութեան մը շարունակական պակասը ինքնին յայտնի ըրին, որ քաղաքականութեան եւ գործելակերպի փոփոխութիւն մը անհրաժեշտ է: Մինչեւ այդ ժամանակ, երեք ազգամիջեան հատուածներ իրարու հետ բախման մէջ էին: Երեքն ալ կը հաւատային թէ, Իտալիա կրնայ իր անկախութիւնը առանձինն ստանալ: 1848-49-ի դէպքերը եկան ապացուցանել թէ, առանց արտաքին օգնութեան ո՛չ Մացինիի երազած հանրապետութիւնը, ոչ Կէօպէրթիի աչքի առջեւ ունեցած դաշնակցութիւնը եւ ոչ ալ Սարտինիոյ քաղաքագէտներուն տենջացած միապետութիւնը կրնայ հիմք գտնել: Այն մարդը, որ

ամենէն առաջ ըմբռնեց այս իրողութիւնը ու իր մէջ
անխոնջ աշխատանքի եւ յարատեւ կամքի նշաններ
ցոյց տուաւ, այդ արտաքին օգնութիւնը փութա-
ցընելու համար, ատիկա Քաունթ Քալուրն էր :

Քալուր 1852-ին վարչապետ եղաւ Սարտենիոյ :
Ան երկիրը կանխաւ պատրաստեց անտեսապէս, բա-
րոյսպէս, քաղաքականապէս որպէսզի, երբ քանի մը
տարի վերջ Աւստրիոյ հետ պատերազմի բռնուի,
յաղթութիւնը իր կողմը մնայ : Այս նոր վարչապետը
Իտալիոյ միութեան հակառակող կղերականներուն
հասկցուց թէ, «Ազատ եկեղեցին, ազատ պետու-
թեան մէջ միայն կրնայ զոյութիւն ունենալ» : Վիք-
թոր Էմմանուէլի հետ Քալուր ամեն ջանք չի խը-
նայեց, որպէսզի, Սարտենիոյ բանակը զօրանայ,
տիտիւիլիւնը կատարեալ ըլլայ : Կարիպալտիի եւ ու-
րիչ Իտալացի յեղափոխականներու հետ յաճախ
զազտնի տեսակցութիւններ կ'ունենար «օրուան
մարզը» ու հրահանգներ կուտար անոնց հասարակաց
թշնամիին դէմ միասին պայքարելու մասին :

Առաջին երկիրը որուն ան մերձեցաւ, Անգլիան
էր : Թէեւ Քալուր բաւական ժողովրդակաջ համակ-
րութիւն գտաւ հոն, նոյնիսկ Փալմէրսթոնի, Բու-
սէլի եւ Կլատրսթոնի պէս քաղաքագէտներու զնա-
հատանքին արժանացաւ, բայց ան չուտ մը հասկցաւ
թէ, անմիջական օգնութիւն կարելի չէ սպասել այն-

տեղէն : Հետեւաբար , ան իր ուշադրութիւնը դարձուց Նարոյէօն Գ. ի վրայ : Նարոյէօն Գ. իր երիտասարդութեան վարվաուն շրջանին Քարալօսարօ մը ըլլալով , 1830-ի գէպքերուն ժամանակ գործօն բաժին ստանձնած էր : Նարոյէօն , եթէ անոր զաշնակցիլը կարելի ըլլար , անգին ծառայութիւն կրնար մատուցանել Աւսարիան գտնէ Լոմպարտայէն ու Վենեթիայէն արտաքսելու գործին մէջ : Ատիկա , առաջին ու ամենակարեւոր նախաքայլն էր Իտալիոյ միացման տեսակէտէն : Քալուր նախատեսեց նոյնատեն թէ , ինք Նարոյէօնի օժանդակութեան վրայ աշնքան ալ յոյս չի կրնար դնել , ինչու որ , ապագային երբ փորձ ըլլայ Պապական նահանգները ու երկու Սիկիլիաները միացնելու , ան սլիտի հակառակէր : Հետեւաբար , անիկա իր հեռաւոր նպատակը քողարկելով , յարմար առիթի մը կ'ըսպասէր Ֆրանսայէն օժանդակութիւն խնդրելու համար : 1855 , Յունվարին երբ Խրիմի Պատերազմը քրիթիքական վիճակ մը ունէր , ան զիւանագիտական բացառիկ ճարտիկութեամբ մը Սարտենիոյ բանակներուն օգնութիւնը առաջարկեց Նարոյէօնի եւ անոր այդ առաջարկը ընդունիլը , Ֆրանսան ծանր պարտաւորութեան մը հարկին տակ դրաւ , Սարտենիոյ օգնելու համար : Այն թանկագին ծառայութիւնը զոր Սարտենիոյ բանակները մատուցին Խրիմի Պատերազմին

մէջ, կարող ըրաւ Քաւուրը մասնակցելու 1856-ի Փարիզի Վեհաժողովին, ուր հոն, պատեհ առիթով մը Իտալիոյ դատը ներկայացուց Նարոլէօնի, Ֆրանսայի, եւ համայն աշխարհի :

Ատիկէ անմիջապէս վերջ, 1858, Յուլիս 20-ին, Իտալիոյ այս հանճարեղ քաղաքագէտ վարչապետը զազանի տեսակցութիւն մը եւս ունենալով Նարոլէօնի հետ, պայմանադրութիւն մը կնքեց, որ պատմութեան մէջ ծանօթ է Փլոմպլիէրի Պայմանադրութիւն անունով, ըստ որում Նարոլէօն պիտի օգնէր Սարտենիոյ Աւտրիացիները Իտալիայէն արտաքսելու համար եւ Քաւուր օգտուելով այդ պարագայէն, Սարտենիոյ սահմանը պիտի ընդարձակէր մէջը առնելով Լոմպարտա, Վենեթիա, Փարմա, Մօտինա, Կեդրոնական Իտալիա, Պապական Նահանգներ ու Նարոլիի թագաւորութիւնը : Ատոր փոխարէն Նարոլէօն իր ըրած օժանդակութեան իրրեւ վարձատրութիւն պիտի առնէր Սալօն ու Նիսը : Նարոլէօն Գ. չէր կրնար այս անգամ Իտալիոյ առաջարկը չընդունիլ, ինչու որ կը վախնար իր կեանքէն : Իտալիացի յեղափոխական մը, Օրսինի անունով, 1858-ին մահափորձ կատարեց անոր վրայ բայց չի յաջողեցաւ : Այս նպատաւոր պայմաններուն մէջ Քաւուր վերադարձաւ Սարտենիա ու ներքնապէս սկսաւ պա-

տերազմի պատրաստութիւններ տեսնել, իսկ արտաքինապէս ալ Աւստրիոյ հետ պատերազմի բռնուելու պատրուակ մը փնտոել: Եւ իբրեւ պատրուակ զօրաշարժի ձեռնարկեց, առարկելով թէ երկիրը վրտանդի մէջ է:

Ապրիլ 23, 1859—ին, Աւստրիական կառավարութիւնը ինչպէս միշտ, այս անգամ ալ «ազդու վերջնազիր» մը զրկեց Քաւուրի, զօրաշարժին վերջ մը տալու մասին: Քաւուր որ կանխաւ ամեն բան պատրաստած էր, մերժեց նկատի առնել այդ վերջնազիրը: Պատերազմը ծագելով, Աւստրիացի զինուորները քանի մը ամսուան մէջ նահանջի ենթարկուեցան Դաշնակից զինուորներուն կողմէ մինչեւ Վենեթեան դաշտերը: Այս նահանջին վրայ Թիւսքանին, Փարման, Մօտինան ու Ռօմակնան ինքզինքնին Սարտենիոյ կցուած յայտարարեցին:

Ահա այդ պահուն էր, երբ Նարոլէօն Գ. կարգ մը ներքին եւ արտաքին պատճառներու բերմամբ, կամովին թէ ակամայ, առանց կանխաւ Քաւուրին բան մը ըսելու, հաշտութիւն կնքեց Աւստրիոյ հետ: Մինչ Հիւսիսի մէջ դաշնագրութիւնը կը կնքուէր, անդին, Հարաւի մէջ Սիկիլիացիները այլեւս աւրտարրիական լուծի ծանրութեան չի դիմանալով, Մացինիի հրահանգներով յեղափոխութեան դրոշմ բար-

ձրրացուցին : Կարիպալտի , Ճենովայի մէջ իր հա-
ւաքած հազարի չափ կարմիր շապիկաւորներով կա-
մաւորական գունդ մը կազմելով Սիկիլիացիներուն
օգնութեան փութաց :

Կարիպալտի ճենովան ձգեց իր պատմական հա-
զարնոց գունդովը ու երեքէն չորս ամսուայ ընթաց-
քին ո՛չ միայն Սիկիլիա կղզին գրաւեց , հապա նա-
եւ Նարոլի քաղաքը : 1860 , Նոյեմբերին Իտալիոյ
այդ մեծ հայրենասէրը , իր գրաւած հողամասերը
Վիքթոր Էմմանուէլ Բ .ի տրամադրութեան տակ
դրաւ : Կարիպա տիի համար ամենայն անաչառու-
թեամբ կրնայ ըսուիլ թէ , անիկա մարդ մըն էր , որ
իւր հայրեմիքը իր անձէն աւելի կը սիրէր :

Այսպէս , 1859-61-ին , Իտալացի ժողովուրդին
վճռականութեամբ , Նարոլէօն Գ .ի օժանդակու-
թեամբ , Քալուրի վարպետ քաղաքադիտութիւնով
ու Կարիպալտիի մղած դիւցազնական կռիւներուն
չնորհիւ , Իտալիոյ մեծ մասը աւստրիական լուծէն
ազատուեցաւ : 1861 , Փետրուար 18-ին , երեսփոխա-
նական ժողով մը դումարուեցաւ Թուրինի մէջ , ներ-
կայացնելով միացեալ ազգութիւն մը , 32,000,000
ընակչութենէ բաղկացած : Նոյն տարին , Մարտ 17-
ին , Վիքթոր Էմմանուէլ Բ .ը Իտալիոյ թագաւոր
պատուանունը ստացաւ : Աակէ երեք ամիս վերջ

Քաւուրը մեռաւ, իր երազը մեծ չափով իրականացած տեսնելէ յետոյ :

Որքան որ Իտալիան ազատագրուած էր, բայց եւ այնպէս տակաւին Վենեթեան ու Հոովմը իրեն չէին պատկաներ : 1866—ին երբ տեղի ունեցաւ Աւրստրօ-Փրուսական պատերազմը, Իտալիա վերջինին հետ դաշնակցեցաւ ու անոր տարած յաղթութեանէն ինքն ալ օգտուելով, Վենեթիան իւրացուց : Կը մնար Հոովմը, որ Ֆրանսական զինուորներու կողմէ կը պաշտպանուէր : Հոովմի եւս տիրանալու նպատակաւ Կարլօպօլտի ու Մացինիի քանիցս բրած պարբերական ձեռնարկները անօգուտ անցած էին : 1870—71—ի Ֆրանքօ-Պրման պատերազմին ժամանակ, Ֆրանսան պարտուելով ստիպուեցաւ Հոովմ գանուող իր զինուորները ետ կանչել : Իտալացիները պատահութենէն օգտուելով, պզտիկ բանակ մը զրկեցին ու զրեթէ առանց դիմադրութեան հանդիպելու, կարճատեանէն Հոովմի ալ տիրացան եւ 1871, Յուլիսին Հոովմը իրր Իտալիոյ մայրաքաղաք հռչակեցին :

ԳԵՐՄԱՆԻՍ

Գրեթէ Իտալիոյ նման զրութիւն մը ստեղծուած էր Գերմանիոյ մէջ, տասնեւիններորդ դարու սկիզբները: Զօրաւոր ժողովրդական փափաք կար, որ տարբեր տարբեր նահանգները իրարու հետ դաշնակցիլ տալով մեծ Ծատրըլէնտ մը երեւան բերին, Աւստրօ-Հունգարիան արտաքսեն ու ազատական կարգուսարքեր հիմնեն:

1815-ի Գերման Դաշնակցութիւնը իրարու հետ մօտաւորապէս երեսուն եւ ութը զանազան իշխանութիւններ կապելով հանդերձ, շատ թոյլ էր: Իշխանութիւնները յաճախ իրարու հետ կը կռուէին առաջնութեան համար: Երեւակայեցէ՛ք, այդ դաշնակցութեան մէջ էր նոյնիսկ Աւստրիոյ կայսրը, Տանիմարքայի թագաւորը, իբր Հոլսթէյնի դուքսը ու Հոլանտայի թագաւորը, իբր Լիւքսէմպուրկի դուքսը: Այս տեսակ խայտարղէտ տարբերով ազգային զօրաւոր պետական կազմ մը ունենալ թէեւ դժուար գործ մը կը նկատուէր, այսուամենայնիւ, գերման փրոֆէսորներ ասպագայ հեռանկարներով տարուած, այդ ուղղութեամբ սկսան սերմեր ցանել

համալսարանական աշակերտներու մտքերուն մէջ :

1833-ին Zollverein կազմուեցաւ , որուն նպատակն էր ապագայ գերմանական միութեան տնտեսական հիմքերը առաջունէ զօրացնել , Փրուսիոյ առաջնորդութեան ներքեւ : Հասարակաց մաքսային վարչութիւններ , երկաթուղային հաղորդակցութիւններ , վաճառականական յարաբերութիւններ հաստատելով արտաքնապէս անոնք ուղեցին երկիրը միացնել : Եւ իսկապէս , ժամանակի ընթացքին , առեւտրական շահերով տարուող վաճառականները աւելի հայրենասէր դուրս եկան , քան թէ համալսարանի փրօֆէսորները :

1848-ին գերմանական ինքնիշխանութիւններուն մէջ ներքին յեղափոխութիւնը ծայր տուաւ : Գրեթէ բոլոր տեղերու ներկայացուցած պահանջները նոյն էին . միապետութեան սահմանաւորում , մամլոյ ազատութիւն , գերման դանազան ինքնիշխանութիւններու միացում : Առաւել կամ նուազ չափով շատ մը տեղեր իրենց պահանջներուն դոճացում ստացան :

Փրուսիոյ մէջ սակայն , թէեւ թաղաւորը առաջին անգամ յանկարծակիի գալով , ժողովրդական կամքին առջեւ տեղի տուաւ ու խոստացաւ սահմանադրութիւն շնորհել , բայց յետոյ , իր դիրքը փոխեց : Ժողովուրդը երբ օր մը պալատին առջեւ դրտնրուող հրապարակը խուժած էր այդ առթիւ ցոյց մը

կատարելու համար, կայսերական պահանջներու կողմէ հրացանի բռնուեցաւ: Բայց զերմանական միութեան մասին եղած շարժումը ա'յնքան ընդհանուր ու զօրաւոր էր, որ Մարտ 18-ին Յրէնքֆրրտի մէջ կազմուեցաւ նախնական երեսփոխանական ժողով մը: Այդ ժողովը մեծ ազդեցութիւն ձգեց զերման իշխաններուն վրայ ու անոնք եւս որոշում անցուցին, որպէսզի, ընդհանուր երեսփոխանական ժողով գումարուի, առնուազն 50.000 բնակչութեան կողմէ մէկ ներկայացուցիչ ընտրելով: Այդ սահմանադրական դաշնակցութիւնը որ կը ճանչցուի Յրէնքֆրրտի Համաժողովով անունով, գումարուեցաւ Յրէնքֆրրտի Սբ. Պօղոս եկեղեցիին մէջ, Մարտ 31, 1848-ին:

Յրէնքֆրրտի ազգային համաժողովը որքան ալ որ առաջին առթիւ յայտարարեց թէ, օրէնքի առջեւ հաւասարութիւն եւ մամուլի ազատութիւն պիտի ըլլայ, յետոյ իր խոստումը դրժեց: Կար ուրիշ կարելու հարց մը: Ատիկա երկրին սահմանները ճշդելու խնդիրն էր: Եթէ Փրուսիոյ Լեհ հպատակները, Աւրստրո-Հունգարիոյ Չէխ, Մաճառ, Սլաւ հպատակները երկրին բնակչութեան մէջը հաշուուէին, այն ատեն զուտ զերմանական կայսրութիւն մը կարելի չէր ունենալ: Իսկ եթէ մէջը չի հաշուուէին, երկիրը շատ պիտի պզտիկնար: Ասոր հետ մէկտեղ անդին կար

Շլէզուեկ-Հոլսթէյնը, որոնց մէջ եղող գերման բընակչութիւնը Տանիմարքայի կողմէ կ'ըւրացուէր: Ուստի, Ֆրէնքֆրտի Համաժողովը ստիպուեցաւ երկու քայլեր առնել: Նախ Աւստրիայէն պահանջեց Գերմանիոյ չի պատկանող երկրամասերը նորակազմ գերման կայսրութեան մէջէն վերցնել: Երկրորդ, 1848, Ապրիլին այդ մարմինը Փրուսիոյ թագաւորին, Ֆրէտէրիք Ուիլեմ Դ-ի Գերմանիոյ ժառանգական կայսր տիտղոսը տուաւ: Ֆրէտէրիք Աւստրիական ու Ռուսական յարձակողականէ մը վախնալով, իր «մեծ ոչ»ը ըսաւ: Ֆրէտէրիք Ուիլեմ Դ-ի այդ պաշտօնը չըստանձնելովը, Ֆրէնքֆրտի Համաժողովը չի կրցաւ իր դոյութիւնը երկար պահել:

1848-71-ը գերման պատմութեան մէջ ամենա-կարեւոր թուականն է: Վերոյիշեալ թուականին էր, որ Գերման ժողովուրդը շատ աւելի ներշնչուեցաւ քաղաքական միութեան առթած հրապոյրովը: Այդ ատեններն էր, որ Փրուսիա սկսաւ առաջնորդողի հսկայական գեր կատարել:

1815-ի Վիէննայի Վեհապետական ժողովէն ի վեր, պատմութիւնը յստակօրէն ցոյց կուտար թէ, գերման իշխաններու կազմած դաշնակցութիւնը շատ տկար էր: Աւստրիան իր լուծին տակ ունենալով Հունգարացիներ, Չէխեր, Սլաւներ, Լեհացիներ, Ռումանացիներ, Իտալացիներ եւայլն, գերման ա-

ուանձին ազգային անկախութեան զազախարին հաշտ
աչքով պիտի չի նայեր : Հարաւային ու կեդրոնական
Գերմանիոյ իշխանները զուտ ազգայնութեան գա-
ղախարին համակիր չէին : Եւ վերջապէս 1848ի դէպ-
քերը կը հաստատէին թէ, Գերմանիոյ մէջ ոամկա-
վարական սկզբունքներ չեն կրնար հող գտնել, ինչու
որ, մէկէ աւելի զիրար չի հասկցող իշխանութիւն-
ներ գոյութիւն ունին հոն : Ուստի, 1860-էն վերջ
գերման հայրենասէրները այն եզրակացութեան ե-
կան թէ, Գերմանիոյ ազգային քաղաքական միու-
թիւնը ձեռք կը բերուի միայն այն ատեն, երբ հին
գաշնակցութիւնը ամբողջովին կը լուծուի, Աւստրի-
ան գերմանական գործերու միջամուխ ըլլալէ ըտլո-
րովին կը դադրի, համաձայնութիւն մը կը գոյաց-
ուի մէկ կողմէն իշխանութիւններուն ու ազգին մի-
ջեւ, իսկ միւս կողմէն հակա-յեղափոխական պահ-
պանողականներուն եւ յեղափոխական ազատական-
ներուն միջեւ :

Յառաջադրուած այս նպատակները իրականա-
ցնելու համար, ամենէն աւելի յարմար կը նկատ-
ուէր Փրուսիան : Նախ Փրուսիան շարունակ Աւստր-
րիոյ հետ հակառակութեան մէջ էր : Երկրորդ, ան
բաղդատամբ գերման միւս նահանգներուն ա'յն-
քան մեծ էր, որ հաւասար եզրներով կրնար մինչեւ-
իսկ Աւստրիոյ հետ չափուիլ : Երրորդ, ան իր մէջ

ունէր ամենէն աւելի մաքուր Գերմանացիներ, զերմանական Բուլքիւրիմ տիրացած : Զորորդ, Փրուսիան իր Պերլինի համալսարանով հայրենասիրական զազախարներուն ու զգացումներուն վառարանը եղած էր : Հինգերորդ, 1861—ին Փրուսական գահին վրայ բազմած ըլլալով Ուիլհելմ Ա., իր նախորդներէն բոլորովին տարբեր անձնաւորութիւն մը, աւելի կարող ու ձեռնհաս, յաջողած էր իր քով հաւաքել Վօն Մօլթէն՝ իրր զինուորական սպայակոյտի պետ, Վօն Ռուն՝ իրր սպատերազմական նախարար խի Վօն Պիզմարք՝ իրրեւ արտաքին գործոց նախարար եւ վարչապետ :

Գերմանիան միշտ բաժնուած պիտի մնայ, թէ ոչ միանալով զօրաւոր ազգ — պետութիւն մը պիտի ներկայացնէ, զինուորապետակա՞ն պիտի ըլլայ, թէ ոչ ազատական, այս հարցին պատասխան տուողը՝ ոչ թագաւորը ինքը եղաւ եւ ոչ ալ անունով միայն գոյութիւն ունեցող փարլամէնթը : Հասկա Պիզմարք՝ զինուորապետականներու զինուորապետականը եւ պահպանողականներու պահպանողականը, որուն խօսքը այս մասին հեռեւեալն է : «Ոչ ճտուերով եւ ոչ ալ մեծամասնութեան որոշումներով ժամանակի կարելոր ինդիւրները պէտք է լուծու՞մ գտնեն. ատիկա 1848—49—ի սխալն է. այլ երկաթով ու արիւնով» :

Անմիջապէս որ Պիզմարք երկրին քաղաքական

ղեկը իր ձեռքին մէջ առաւ, Աւստրիան-Zollverein-ի իրրեւ մէկ անդամը չ'ընդունեց, ոտքէն մինչեւ գլուխը անոր հակառակ ըլլալուն համար: 1864-ին Աւստրիա ու Փրուսիա միանալով Տանիմարքայէն խրաժ էին Շլէզուիկ եւ Հոլսթէյն երկու դքսութիւնները: 1865-ին իրարու հետ հասկացողութեան գալով, Շլէզուիկը Փրուսիոյ իսկ Հոլսթէյնը Աւստրիոյ բաժին ինկաւ: Բայց յետոյ, Պիզմարք, որ Աւստրիոյ հետ պատերազմի բռնուելու պատրուակ մը կը փընտրուէր, առարկելով թէ Աւստրիան Շլէզուիկը եւս կ'ուզէ իւրացնել, զօրաշարժի սկսաւ:

Աւստրիա բողոքեց: Պիզմարք ներքնապէս երկիրը պատրաստած իսկ արտաքնապէս ալ Աւստրիան անջատած ըլլալուն համար միւս պետութիւններէն, կարեւորութիւն չտուաւ այդ բողոքին: Պիզմարքի խօսքը թէ, «Փրուսիան կը զարնէ, երբ Փրուսիոյ զարնելու յարմար ժամը հնչէ», իրականացած էր: Հետեւաբար, 1866-ին պատերազմը ծագելով երկուքին միջեւ, քանի մը շարթուայ ընթացքին Աւստրիան վերջնականապէս պարտուեցաւ Սատովայի ճակատամարտին մէջ ու Պիզմարք ո՛չ միայն վերոյիշեալ երկու նահանգներուն տիրացաւ, հապա նաեւ Աւստրիական ուրիշ կարգ մը հողերու ալ:

Աւստրո-Փրուսական պատերազմէն վերջ, թէեւ Պիզմարք կըրցաւ թուով քսանեւեակ գերմանական

նահանգներ իրարու միացնել, Հիւսիսային Գերման Գաշնակցութիւն անունով, բայց Հարաւային չորս նահանգները (Պալարիա, Վիւրթէնպրիկ, Պատէն ու Հէս-Տարմսթատ) անկախ մնացին: Գերմանիոյ այս «երկաթէ վարչապետ»ը սակայն, պառնհոսութիւն չի կորսնցնելով, պաշտպանողական հողի վրայ դաշնակցութիւն մը կնքեց վերեւ ակնարկուած ինքնիշխանութիւններուն հետ այն հասկացողութեամբ թէ, դաշնակիցներէն մին կամ միւսը երբ յարձակում կը կատարէ թշնամիէ մը, միւսները պաշտպան պիտի հանդիսանան: Ատիկէ վերջ Պրիզմարք պատըրուակ մը կը փնտռէր օտար պետութեան մը, մասնաւորաբար Ֆրանսայի դէմ պատերազմելու համար, որպէսզի, նախ միութենականները իրեն օգնեն եւ երկրորդ ,այդ օգնութիւնով անոնց մէջ ազգային միութեան կապը աւելի զօրանայ:

1870-ին Պրիզմարք յաջողած էր Ֆրանսան եւս Եւրոպայի միջազգային քաղաքականութենէն անջատել: Այդ տեսնները Սպանիական դահիւն վրայ Հօնէնցոյերեան մը նստեցնելու խնդրոյն առթիւ, Ֆրանսայի ու Փրուսիոյ միջեւ անհամաձայնութիւն մը գոյութիւն ունէր, որուն առթիւ փոխանակուած հեռագիրներէն մին ան յաջողած էր չարափոխել, իբր թէ, Ֆրանսական կառավարութիւնը կը նախատէր Գերման կառավարութիւնը սա տեսակ խօսք մը ըսե-

լով . «of a red rag upon the gallic bull» . Ահա այս կեղծ հեռագիրը պատրուակ բռնելով ան , 1870 , Յուլիս 14-ին պատերազմը սկսաւ երկու պետութիւններուն միջեւ : 1870 , Սեպտեմբեր 2-ին , գերման զինուորները ոչ միայն յաջողեցան Փրանսական կարեւոր բանակ մը ամբողջութեամբ գերի բռնել Սէտանի մէջ , հապա նաեւ Նարուէօն Գ . ն ալ : 1871 , Մայիս 10-ին , ՅրէնքՖրերտի Դաշնակցութեամբ , Փրուսիա իւրացուց Ալզասն ու Լօրէյնը եւ նոյնպէս ստացաւ մէկ երկիւրիոն տոլար , իրրեւ պատերազմական տուգանք :

Փրուսիոյ համար Յրանքօ-Գերման պատերազմին ամենամեծ օգուտը այն եղաւ , որ այդ պատերազմով , Գերմանական Կայսրութեան հիմը դրուեցաւ : Պիզմարքի ծրագրածին նման Պալարիացի , Վիւրթէնպրկցի , Փրուսիացի զինուորները երբ կողք կողքի կռուելով յաղթական դուրս եկան , զգացին թէ , զօրութիւնը միութեան մէջ է ու 1871 , Նոյեմբերին Պիզմարքի՝ որ կը ներկայացնէր Հիւսիսային Գերման Դաշնակցութիւնը եւ հարաւային գերմանական չորս նահանգներու կառավարիչներուն միջև միութիւն մը կնքուեցաւ : Այդ թուականէն սկսեալ , Հիւսիսային Գերմանական Դաշնակցութիւնը փոխուեցաւ Գերմանական Կայսրութեան ու Փրուսիայ թագաւորն ալ Կայսր Գերմանիոյ տիտղոսը ստացաւ :

ԼԵՀԱՍՏԱՆ

Մասկոթի ձարականութեան Հարա աչին արեւ-
ջրտեան, իսկ Հոովմէական Սր. Կայսրութեան արեւ-
ելեան կողմը կը գտնուէր Լեհաստանի թագաւորու-
թիւնը, որուն կը հպատակէին թէ Լեհացիները ի-
րենք եւ թէ Լիւթիւանացիները: Լեհաստան իբրեւ
տկար միապետութիւն մը, իր գոյութիւնը կը քաշ-
քըշէր շարունակ: Անիկա կարող առաջնորդներ ու-
նենարով հանդերձ, չէր կրնար իր դիրքը բարձրա-
ցրնել բնական անյարմարութիւններու պատճառաւ:
Ազգամիջեան կռիւ երկու բաղկացուցիչ տարրերու
միջեւ ու արտաքին պատերազմ օտար պետութիւննե-
րու հետ, սովորական բաներ դարձած էին այլեւս:
Ազնուական դասակարգը իր ունեցած դրամին ու
կարուածներուն շնորհիւ քաղաքականութեան զեկը
եւս իր ձեռքին մէջ առած էր: Այնպէս որ, այս պայ-
մաններուն տակ, թագաւորը ուրիշ բան չէր, եթէ ոչ
պաճուճադատանք մը անոնց քով:

ԺՉ-րդ Դարու առաջին կէսին մէջ, թէեւ Լե-
հաստան բաւական ընդարձակ երկիր մըն էր, բայց
միաստարը բնակչութիւն չունէր: Լեհացիները կեղ-

րոնացած էին Վարչաւայի ու Քրաքոյի մէջ: Լիւթիւանացիները գրաւած էին երկրին արեւելեան կեդրոնական մասը: Բուլթենեանները երկրին ծայրադոյն արեւելեան իսկ Գերմաններն ու Շուէտացիները Հիւսիսային ու Արեւմտեան մասերուն մէջ տեղաւորուած էին առհասարակ: Կրօնական ու յարանուանական տարբերութիւններ, ցեղային եւ լեզուական անջատումներ Լեհաստանի ազգային ներքին կեանքը քայքայումի մատնեցին: Գուցէ վերելարուած պատճառները այնքան վատ դեր մը չի խաղային, եթէ դոյութիւն չունենար գլխաւոր չարիքը, դատակարգային անհամաձայնութիւնը: Հոն կար մէկ կողմէն փոքրամասնութիւն կազմող հարուստ դատակարգ մը, որ ցոփակեացութիւնը ձեռք առած էր, առանց ազգային հզօրացումի մասին մտածելու, իսկ միւս կողմէն մեծամասնութիւն եզող ազքատ դասակարգ մը, որ նոյնպէս «կապերտին չորս ծայրը ջուրին տուած» էր: Կառավարութիւնը ինչպէս ըսինք, կացութեան դարման մը տանելու համար անզօր էր: Այս պայմաններուն մէջ Լեհաստան չէր կրնար երկար առեն «արեւուն տակ» իր տեղը ունենալ:

Գերմանիոյ Մեծն Թրէտէրիքը իր վերջի տարիներուն մէջ նկատելով թէ, Աւստրիոյ յարձակողական նպատակներուն դէմ պատուար կեցնելու միակ միջոցը Ռուսիոյ հետ հաշտութիւն մը կայացնելն է

և ևնկատելով դարձեալ թէ, ատիկա կ'ըլլայ միայն
Լեհաստանի բաժանումով, 1772-ին Ռուսիոյ Կատա-
րինէ ձարուհիին հետ համաձայնութեան դալով, Լե-
հաստանի մէկ կարեւոր մասը բաժնեցին իրարու մի-
ջեւ :

1772-ի բաժանումը որքան որ Լեհերը ցնցեց և
անոնք որոշեցին արմատական քայլեր առնել երկի-
րը ներքնասէս բարեկարգելու համար, ուրկէ կախ-
ուած էր նաև արտաքին բարեկարգութիւնը, չի յա-
ջողեցան :

1793-ին երկրորդ անգամ, իսկ 1795-ին երրորդ
անգամ ըլլալով Ռուսիա, Փրուսիա ու Աւստրիա նո-
րէն բաժնելով Լեհաստանը իրենց մէջ, 1815-ի Վի-
էննայի ժողովին մէջ այդ բաժանումին պաշտօնա-
կան գոյն տուին :

Քօսքիւզքօ՝ Լեհ նշանաւոր յեղափոխականը, որ-
քան որ աշխատեցաւ քիչ թէ շատ ուժ հաւաքելով
պատերազմ մղել արտաքին թշնամիներուն դէմ,
բայց անիկա ևս ո՛չ միայն անյաջողութեան բա-
խեցաւ, այլև այդ անհաւասար կռիւներուն մէջ հե-
րոսարար իյնալով, ազատագրութեան իրականացու-
մին վերջակէտը դրաւ : Սթանիսլօս Փօնիաթօքի՝
Լեհաստանի վերջին թագաւորը, դահճնկէց ըլլալով,
Փեթրովրատ ազատանեցաւ և անոր դահճնկէցու-

Թեամբը Լեհաստան անկախ երկիր մը ըլլալէ զաղ-
րեցաւ :

1830—ական թուականին , ինչպէս Եւրոպայի
կարգ մը ուրիշ վայրերուն մէջ , նոյնպէս ալ Լեհաս-
տանի մէջ յեղափոխական շարժումը ծայր տալ ըս-
կըսաւ : Ռուսիոյ Նիքօլա Ա . ձարը դահ բարձրացած
ըլլալով , սահմանադրական միապետական կարգու-
սարք մը հաստատեց Լեհաստանի մէջ , որուն թա-
ղաւորը ինքն էր : Ատիկա Լեհերուն բոլորովին ան-
ընդունելի եկաւ : Անոնք պատեհութեան մը կը սպա-
սէին ընդլզելու համար : Եւ այդ պատեհութիւնը
ներկայացաւ : Լեհերը , որ երկար ատենէ իվեր մաս-
նաւոր համակրանք մը ունէին Ֆրանսայի հանդէպ ,
երբ լսեցին թէ Ռուսական կառավարութիւնը Լեհա-
կան բանակներ պիտի գործածէ Լուի Ֆիլիպի դէմ ,
1830 , Նոյեմբերին մեծ զինագուլ մը յայտարարելով
ոուս պաշտօնեաները սպաննեցին , որոնց մէջ կը
գտնուէր նաեւ Կրանտ Տիւք Քանսթանթինը : Ռու-
սերուն սպանալիքին վրայ թէեւ Լեհացիները քա-
ջարար կռուեցան , բայց դրսէն որ եւ է օգնութիւն
չի կրնալ ստանալով պարտուեցան : Նիքօլա Ա .ը իր
վրէժին յագուրդ տալու համար , ահ ու սարսափի
քաղաքականութիւնը գործադրեց եւ հազարաւոր Լեհ
հայրենասէրներ սպաննել տուաւ , իսկ շարիշներ աք-
սորեց :

Լեհ ժողովուրդը դադարնի պատրաստութիւն տեսնելով, ինքզինք բաւական զօրացած զգաց եւ 1863-ին երկրորդ ասպտամբութեան դրօշակը պարզեց Ռուսիոյ դէմ :

Ֆրանսացի ազատականները, որոնք ուղղակի կամ անուղղակիօրէն ստանձնած էին այդ յեղափոխական շարժումը վարելու գործը, կը սպասէին որ Նարոյէօն Գ. անպայման օգնութեան վութայ, նախ իրրեւ անցեալէն մնացած երախտադիտական պարտաւորութիւն մը հանդէպ Լեհաստանցիներուն եւ երկրորդ, որպէսզի, անգամ մը եւս ճանչցուի Ֆրանսայի ու Նարոյէօն Գ. ի «փոքրիկ ու ճնշուած ազգութիւններու բարեկամ ըլլալը» : Ֆրանսացի կաթոլիկները նոյնպէս համամիտ էին Նարոյէօնի այդ ուղղութեամբ բան մը ընելուն, ինչու որ, Լեհացիները յարանուանութիւնով կաթոլիկ ըլլալով, օրթոտօքս լուծը կը կրէին : Նարոյէօն Գ. սակայն, յարմար չի նկատեց այդ տեսակ վտանգաւոր քայլ մը առնել, խորհելով թէ, իր քայլը պատճառ կ'ըլլայ որ Աւստրիան ու Փրուսիան Ռուսիոյ օգնութեան հասնին ու միացեալ ուժով ջախջախեն Ֆրանսական ուժերը եւս : Սոյն պայմաններուն մէջ, Ֆրանսա ու Անգլիա միայն պզտիկ յողոքներ ընելով բաւակոնացան : Բայց ատոնք նշանակութենէ զուրկ ըլլա-

լով, Լեհացիները դարձեալ Ռուսիոյ լուծին ենթարկուեցան :

1846—ին Աւստրիոյ մէջ Լեհերը ապստամբական ցոյց մը երեւան բերին : Այդ փորձն ալ կրնանք ըսել իր սաղմին մէջ մեռաւ : Գերմանիոյ մէջ անոնք չէին կրնար գլուխ բարձրացնել, քանի որ կառավարութիւնը այնքան խիստ էր : Լեհերը հոն ընելիք մէկ բան ունէին . Բայխաղակին մէջ սլաւազային համեմատ Կեդրոնականներու ու Ընկերվարականներու կողմը տաշել : Եւ ատիկա ալ ըրին անոնք ու այդ կերպով մասնակի օգուտներ ունեցան : Բայց իրենց յուսացած մեծագոյն բարիքը չի կրցին ստանալ :

Թէ Ռուսիա, թէ Աւստրիա եւ թէ Գերմանիա ամեն բոնի միջոց գործածեցին իրենց երկրին մէջ գտնուող Լեհացիները ապագգայնացնելու համար, սակայն չի յաջողեցան :

Լեհացիները մեզի նման, մէկը միւսէն աւելի վատ երեք բռնակալութիւններու լուծը կրելով հանդերձ, կրցին իրենց գոյութիւնը պահել եւ այսօր, իրրեւ սլաւոնի դաշնակից մը կը կոուին Գաշնակիցներու կողքին, Միացեալ Լեհաստան մը ունենալու հեռանկարով :

Ի Ր Լ Ա Ն Տ Ա

Իրլանտական հարցը առաջին անգամ հրապարակ եկաւ ու իրրեւ անգլիական ներքին քաղաքականութիւնը վրդովող խնդիր, լուծում մը ստանալու փորձը եղաւ Կլատըսթոնի առաջին անգամ վարչապետութեան աթոռը գրաւելու ժամանակ, որ էր 1868-1874: Ատկէ առաջ եւ հիմա ալ տակաւին, Իրլանտական Հարցը երեք տարբեր հանգոյցներ կը ներկայացնէ. կրօնական, հողային ու քաղաքական:

Քանի որ սակայն, մենք այս ուսումնասիրութեամբ ազգայնական շարժումներով պիտի դրաղինք լոկ, զանց ընելով առաջին երկուքը, ընդհանուր գաղափար մը պիտի աշխատինք տալ, թէ ի՞նչպէս ծագում առաւ Իրլանտական ազգային-քաղաքական շարժումը:

ԺԲ-րդ դարէն առաջ, Իրլանտա ունէր իր առանձին թագաւորութիւնը, ազգային մշակոյթը ու գրականութիւնը: ԺԲ-րդ դարուն սակայն, Անգլիացիները ասպատակեցին այդ երկիրը ու անոր մէկ կարեւոր մասը գրաւեցին: Հէնրի Է.ի դահակալութեան օրով օրէնք անցաւ, որ իրլանտական երեսփոխանական ժողովի կողմէ անցուած բոլոր որոշումները անգլիական կառավարութեան հաւանու-

թեան ենթարկուին : Հէնրի Ը . ինքզինք Իրլանտայի
թագաւոր հռչակեց : Ճէյմս Ա . ի օրով անգլիական
ու սկովտական մեծ գաղթականութիւն մը սկսաւ
հաստատուիլ Ըլլսթրի մէջ : 1641-ին բնիկ Իրլան-
տացիները ապստամբեցան օտարական գաղթական-
ներու դէմ , որուն առաջըր առաւ Յիւլիոս Գրոմուէլ
1649-1652-ին : 1689-ի Անգլիական Յեղափոխու-
թեան թուականին Իրլանտա եւս ապստամբութեան
դրոշը պարզեց , սակայն 1690 , Յուլիս 1-ի Պոյնի
պատերազմին մէջ պարտուեցաւ :

Վերոյիշեալ ժամանակաշրջանէն մօտաւորապէս
դար մը վերջ , նոր ապստամբութիւն մը ևս ծայր տը-
րաւ Իրլանտայի մէջ ու այս անգամ յաջողութիւն
դանելով , Հոմ Բուլ՝ տեղական օրինական ինքնավա-
րութիւն ձեռք բերաւ (1782-1800) :

Հոմ Բուլի ժամանակաշրջանի միջոցին Միաց-
եալ Իրլանտացիներ անունով քաղաքական կուսակ-
ցութիւն մը կազմուեցաւ հոն , Ֆրանսական Յեղա-
փոխութեան ազդեցութիւնով , որպէս զի , Իրլան-
տայի իրաւասութեան սահմանները աւելի ընդար-
ձակուին : Անգլիական կառավարութիւնը ասոր վրայ
զայրութ զգալով , լուծուած համարեց Իրլանտական
փարլամէնթը ու Իրլանտան կցեց Մեծն Բրիտանիոյ
(1801) : Վերեւ տրուած թուականէն վերջ , Իրլան-

տայի օրէնքները կուգային Ուէսթմինըսթրի փարլամէնթէն :

Անգլիական փարլամէնթին լուծը կրելը ինքնին պատճառ մըն էր, որ Իրլանտացի հայրենասէրներ երբ յարմար պատահութիւն մը գտնեն, անգամ մը եւս յեղափոխութեան դրօշը պարզեն :

Տանիէլ Օ'քօնէլ լուռ, բայց սիստէմաթիք կերպով սկսաւ շարժում մը ստեղծել եւ բողոք բառնալ անգլիական կառավարութեան դէմ, Իրլանտայի կըցումին համար : 1843-ին երբ Օ'քօնէլի շարժումը եւս ամլութեան դատապարտուեցաւ, ատկէ քանի մը տարի վերջ կազմուեցաւ ուրիշ քաղաքական կազմակերպութիւն մը, Երիտասարդ Իրլանտա անունով ու սկսաւ հետեւիլ 1848-ի յեղափոխութիւններուն : Յաջորդ սերունդին, իրլանտական հարցը աւելի վերարծարծուեցաւ յանձին Իրլանտացի — ամերիկացիներու, որոնք Ամերիկեան Քաղաքային Պատերազմին (1861-1865) մասնակցելէ վերջ, կազմակերպեցին Ֆէյնեան Եղբայրութիւնը եւ մէկ կողմէն աշխատեցան 1867-ին Քանատա արչաւել իսկ միւս կողմէն Իրլանտայի մէջ յեղափոխութիւն յառաջ բերել :

Կլատրսթոն, ինչպէս առաջ ակնարկեցինք, թէ եւ անձնապէս փափաքեցաւ իրլանտական հարցին լուծում մը տալու, բայց կառավարական կապերով կաշկանդուած ըլլալով, չի կրցաւ իր փափաքը լիակա-

տար կերպով գոհացնել եւ ասոր իրր արդիւնք, Չար-
լըս Սթիւարթ Փարնէլ իրլանտական ազգայնական
դատին աւելի զօրաւոր մղում տուաւ : Ազգայնա-
կանները համոզելով Իրլանտացի ժողովուրդը թէ,
լիակատար Հոմ Բուլ մի միայն կրնայ Իրլանտայի
ազգային — քաղաքական պահանջներուն գոհացում
տալ, մեծ ժողովրդականութիւն վաստկեցան ու կազ-
մեցին ուրիշ քաղաքական փարթի մը Հոմ Բուլ-ա-
նունով : Հոմ-Բուլ-ականները 1880-ին մօտաւորա-
պէս ութսուն ներկայացուցիչներ ունէին անգլիական
փարլամէնթին մէջ : Բրիտանական կառավարութիւ-
նը կլատըսթոնի ջանքերուն շնորհիւ, իրլանտական
հարցին կերպով մը լուծում տալու կողմնակից ըլ-
լալով հանդերձ, հակառակ էր Հոմ Բուլին : Ան
երբ տեսաւ թէ, Հոմ Բուլի շարժումը հսկայ ծա-
ւալ կ'առնէ, Փարնէլը ու քառասունի չափ ուրիշ Իր-
լանտացի պարագլուխներ բանտարկեց :

1886-ին անգլիական փարլամէնթին ղէկը պահ-
պանողականներու ձեռքին մէջն էր : Կլատըսթոն ա-
զատականներու կողմէ համաձայնութիւն գոյացը-
նելով Փարնէլի փարթիին հետ, 86 քուէ եւս շահե-
լով իր կողմը, յաջողեցաւ դահլիճը իր ձեռքին մէջ
առնել : Մինչ «մեծ ծերունին» կը մտադրէր կէս ան-
կախ փարլամէնթ մը հաստատել Տըպլինի մէջ, ա-
զատականներէն շատեր այս անգամ Հոմ Բուլի գա-

դափարին հակառակ ըլլալով, պահպանողականներուն հետ միացան, որպէսզի, օրուան մարդը պաշտօնանկ ընեն: Եօթը տարի վերջ, 1893-ին Կլատրսթոն իրկին մեծամասնութիւն շահելով Հոմ Բուլի Պիլը անգամ մը եւս քուէարկել տուաւ: Այս անգամ ալ անոր այդ քայլը Լորտերու Տան կողմէ ձախողումի հանդիպեցաւ:

1895-1905-ին անգլիական փարլամէնթը Միութենական (Unionist) ներու ձեռքը անցած ըլլալով, դահլիճը աշխատեցաւ իրլանտական հողային հարցին լիուլի դոհացում տալով «բարութեամբ» ջնջել Հոմ Բուլը, սակայն եւ այնպէս չի կրցաւ: Ճան Բէտմօնտ՝ Իրլանտական Ազգայնական Փարթիի պետը, անգլիական Հասարակաց Տան մէջ բաւական համակիրներ ունենալով իր տրամադրութեան ներքեւ, ընդդիմացաւ: Ո՛չ միայն ընդդիմացաւ ան, հաստատաբար պահանջեց որ Հոմ Բուլը անմիջապէս զործադրութեան դրուի: Բայց ազատականները 1906-ի սկիզբը զօրացած ըլլալով, այնքան զօրացած, որ նոյնիսկ առանց Իրլանտացի Ազգայնականներու քրուէին պէտքը զգարու, իրենց խօսքը իբր օրէնք կը քալեցնէին, Իրլանտացիներու բողոքը մնաց «Չայն բարբառոյ յանապատի»:

1910-11-ին կացութիւնը ամբողջովին փոխուած էր: Ազատականները ստիպուեցան Իրլանտացի Ազ-

գայնականներու քուէին պէտքը զգալ: Ատիկա ալ կ'ըլլար, եթէ անոնք Իրլանտացիներու պահանջը կերպով մը գոհացնէին: Ուստի, 1912, Ապրիլ 11-ին, Մր. Ասքուիթ՝ այդ ատենուան Անգլիոյ վարչապետը, Իրլանտական Կառավարութեան Պիլը ներկայացուց թէ Հասարակաց եւ թէ Լորտերու զոյգ տներուն: Ըստ որուն, Իրլանտացիները Անգլիական Հասարակաց Տան մէջ իրենց ներկայացուցիչները ունենալով հանդերձ, պիտի ունենային նաեւ տեսակ մը չափաւոր ինքնակառավարութիւն ու հետեւաբար Իրլանտական դահլիճ, Տրայլինի մէջ:

Հոմ Բուլի պիլը նորէն դժուարութեան բախեցաւ Ըլլսթրի Սկոպտիացի—Իրլանտացի եւ Անգլիացի բնակիչներուն կողմէ, որոնց զգացումները ու անցեալի աւանդութիւնները հիմնովին տարբեր էին ընդհանրապէս Իրլանտացիներու ազգային զգացումներէն: Ըլլսթրի մէջ տեղի ունեցաւ իրարանցում մը, որուն գլխաւոր պատճառներէն մէկն ալ, Պելֆասթի հարուստներն էին: Այս մարդիկը վախցան թէ, երբ Իրլանտական առանձին կառավարութիւն գոյութիւն ունենայ, իրենք ստիպուած կ'ըլլան աւելի ծանր հարկեր վճարել: Ուրիշ պատճառ մը, բողոքական դասակարգին այն մտածումն էր թէ, Home — Rule կրնայ օր մը Rome Ruleի փոխուելու: Մր. Ասքուիթի ներկայացուցած պիլն ալ այսպէս թէ ներքին

և թէ արտաքին խոչնդոտներու հանդիպելով, մնաց մեռեալ տառ : 1914, Յուլիս 26-ին, Տըպլինի մէջ ծագեցաւ քաղաքային պատերազմը, որուն առաջըր անմիջապէս Անգլիացիները առին :

Ահա այս միջոցին էր, որ Մեծ Պատերազմը ծայր տուաւ ու անգլիական կառավարութիւնը կարծես պահ մը մոռցաւ Իրլանտական Հարցը : Մանաւանդ, Մր. Ճան Բէտմօնտ անգլիական Հասարակաց Տան մէջ յայտարարեց, թէ «Իրլանտայի ծովեզրը պիտի պաշտպանուի արտաքին արշաւանքէն հարաւի մէջ գտնուող կաթոլիկներու եւ հիւսիսի մէջ գտնուող Էլըսթրի բողոքականներու միացեալ զինակցութիւնովը» :

Ատկէ վերջ, թէեւ Սին Ֆէյններու եւ ուրիշներու կողմէ ցոյցեր տեղի ունեցան, բայց անոնք ալ անարդիւնք դուրս եկան :

ՊԱՒԲԱՆԵԱՆ ԹԵՐԱԿՂՋԻ

Արեւելեան Հարցը, որուն մէկ մասը կը կազմէ նաեւ Պալքանեան Խնդիրը, երկար զբաղեցուցած է Եւրոպան ու պիտի զբաղեցնէ ալ տակաւին :

Ֆրանսական Յեղափոխութեան անուղղակի արդիւնքը ըլլալով, ազգային հայրենասիրական խոյանքը տասնեւիններորդ դարու հիմքը եղաւ : Այդ դարուն մէջ մղուող կռիւնները աւելի ազգային բնոյթ կը կրէին քան թէ կրօնական : Ֆրանսական, Իտալական, Պելճիական, Լեհական եւ Գերմանական ազգային ներքին ու արտաքին շարժումները իրենց ազդեցութիւնը գործեցին նաեւ Պալքանի Թերակղզիին մէջ ալ :

Յոյներուն, Սերպերուն, Պուլկարներուն ու Ռումանացիներուն մէջ ազգային հայրենասիրութեան ոգին սկսաւ ի յայտ գալ գլխաւոր երեք ազգակներու միջոցաւ . Ա) Գրական, Բ) Եկեղեցական եւ Գ) Քաղաքական :

Ամենէն առաջ ազգութիւն մը հարկաւոր էր որ ունենար իւրայատուկ լեզու եւ գրականութիւն : Ասոր համար, Յոյն ուսանողներ դասական յունարէնը աշ-

խատեցան շատ թէ քիչ ծաղկեցնել ու իբր հետեւանք ատոր, Յունաստանի այսօրուան գրական լեզուն առաւել կամ նուազ չափով կը նմանի Տեմոսթենէսի բարբառին: Հայրենասիրական նոյն նախանձովը վառուած, Սերպերը տասնեւիններորդ դարու ըսկիզբները սերպերէն քերականութիւն եւ բառազիրք մը պատրաստելով, սկսան իրենց լեզուին զարկ տալ: Աւելի մեծ եռանդով, Ռումանացի հեղինակներ սլաւական բառերն ու ասացուածքները զուրս հանեցին իրենց մայրենի լեզուէն ու անոնց լատիներէն արմատները գտնելով պարապեցան: Նոյն ընթացքին հետեւացաւ Պուլկարիա, 1835-էն վերջ:

Ազգայնութեան յարանուանական, եկեղեցական մասը եւս նոյնքան ու աւելի փոփոխութեան ենթարկուեցաւ: Մինչեւ 1878 թուականը Սերպերը, Պուլկարները եւ Ռումանացիները իրենց ազգային ուրջն եկեղեցին չունենալով, Յունական Օրթոտոքս եկեղեցիին կը պատկանէին եւ անոր քոնթրոլին տակ էին: Սակայն ատկէ վերջ, երբ անոնք ազգային ուրոյն պետական կազմ ունեցան, ուղեցին որ եկեղեցական տեսակէտէ ալ անկախ ըլլան: Այդպէս ալ եղան: Անոնցմէ իւրաքանչիւրին ազգային եկեղեցին յարանուանական տեսակէտէ Յունական Օրթոտոքս եկեղեցիին մէկ ճիւղը կազմելով հանդերձ, տեղական գործերու մէջ անկախութիւն ձեռք բերաւ:

Ազգայնական փրօփականտիստներ սակայն, այն քան զբազան, եկեղեցական տեսակէտէ չի կրցին իրենց ազգակիցներուն հայրենասիրական զգացումները խանդավառել, որքան կրցին այդ գործը յաջողցնել քաղաքական անցեալով: Ո՛չ մէկ բան կրնայ օրինակի համար, Յոյներու հայրենասիրական ըզգացումները խանդավառութեան դադաթնակէտին հասցնել այնքան, որքան կոչումը անոնց փառաւոր անցեալին: Յիշեցնելով թէ, ի՞նչպէս ժամանակին ասի մը Աթենացիներ Պարսկական հորդաները նահանջի ենթարկեցին եւ կամ ի՞նչպէս Հելլենականութիւնը երկար ատեն տիրապետեց Բիւզանդական կայսրութեան մէջ: Նոյնպէս, Սերպերը երբէք չեն ձանձրանար իրենց փառաւոր անցեալը վերջիշեւով: Տասնեւչորրորդ դարուն էր, որ Սերպ միապետ մը, Սթիֆըն Տիւչան անունով, հսկայ կայսրութեան վերայ տիրապետած էր, իր մէջ սահմանափակելով Ալպանիան, Մակեդոնիան, Հէրսէքը, Էփիրոսը ու տակաւին ուրիշ վայրեր: Նուազ հպարտ չի պիտի ըզգային Պուլկարները ինքզինքնին, մտաբերելով իրենց Պուլկար Չար Սիմէոնը եւ Իվան Ազէն Բ.ը: Եւ ո՛չ ալ Վալաքիոյ ու Մոլտավիոյ մէջ գտնուող Ռումանացիները բացառութիւն պիտի կազմէին այս մասին: Կար ժամանակ մը, որ անոնք ալ մեծ տէրու-

Թիւն մըն էին ու Մոլտավիոյ Մեծն Սթիֆընի օրով
քաջարար կոուած էին Թուրքերուն դէմ :

Մօնթենեկրոցիները, Սերպերը, Ռումանացիները
և Պուլկարները զօրաւոր հաւատք ունենալով թէ,
իրենք ներկայիս կրնան ընել այն, ինչ որ իրենց
նախահայրերը ըրին անցելոյն մէջ, ամեն ջանք չի
խնայեցին, որպէսզի, նախ ինքզինքնին թրքական
անարդ լուծէն ազատեն և յետոյ, իբրև ուրոյն
ազգութիւն այս երկրագունդին վրայ իրենց որոշ տե-
ղը ունենան :

Ս Ե Ր Պ Ի Ա

Սերպիոյ մէկ պղտիկ լեռնային մասը, որ Մօնթենեկրօ անուանով կը ճանչցուի, Թուրքիոյ դէմ յեղափոխուեցաւ մօտաւորապէս չորս դար առաջ: Անոնց եպիսկոպոս-իշխանները Չէթինէյի մէջ երկարատեւն առաջ անկախութիւն ձեռք բերած էին: 1799-ին այդ անկախութիւնը պաշտօնապէս ճանչցուեցաւ Թուրքիոյ կողմէ:

Հինգ տարի վերջ, անոնց Սերպ եղբայրները Սերպիոյ մէջ ապստամբեցան, պարագլուխ ունենալով Քարա Ճորճը, վնտեցին Թուրքերը եւ Սուլթանն ալ անուանարկեցին: Յաղթութեան կարճ շրջանէ մը վերջ, Քարա Ճորճը դարձեալ պարտուեցաւ ու Սերպիան կրկին Թուրքիոյ լուծը կրեց: 1815-ին երկրորդ անգամ ըլլալով, նորէն Սերպերը ապրտամբեցան, այս անգամ առաջնորդ ունենալով Միլօշ Օպրէնովիչը: Այս երկրորդ անգամին, Սուլթանը արածուած ըլլալով հանդերձ, որ տաճկական թնդանօթներ պահէ Սերպական ամբողջներուն մէջ, Սերպիա ձեռք բերաւ ինքնակառավարութիւն մը, ժառանգական իշխան ունենալով Միլօշը (1830):

1878-ի Պերլինի Վեհաժողովին մէջ Սերպիա վերջնականապէս իր անկախութիւնը ստացաւ եւ մինչեւ այդ ատեն, որ Միլան Օպրէնովիչը իրրեւ անկախ իշխան մը կը ճանչցուէր, 1882-ին Սերպիոյ թագաւոր եղաւ : Ան իշխան Միլօշ Օպրէնովիչի ազգական էր :

Թագաւորական տունը դժբաղդարար, աւելի համակիր էր ազնուապետական դասակարգին քան թէ հասարակ արմատական դասակարգին, որուն ամենէն աւելի սլաշտպան էին Քարա ճորճի փարթիին հետեւորդները եւ որոնք յաճախակի տէրորական փորձեր կը կատարէին թագաւորին կեանքը վերջացընելու համար : Այնպէս որ, Օպրէնովիչեան եւ Քարաճորճեան տներուն միջեւ ծագած հակառակութեանէն Սերպիա թէ արտաքնապէս եւ թէ ներքնապէս շատ տուժեց :

Հակառակ անոր, որ Միլան թագաւորը իր ժողովրդրականութիւնը կորսնցուցած էր, ժողովուրդին վրայ ծանր մաքսատուրքեր դնելուն համար, ժողովուրդի կարծիքին աւելի կարեւորութիւն չտալով, 1885-ին պատերազմ յայտարարեց Պուլկարիոյ դէմ : Պուլկարական բանակը սակայն, ո՛չ միայն կրցաւ սերպական բանակը ետ մղել, հապա նաեւ 55.000 զօրքով սկսաւ Սերպիոյ վրայ քալել : Բայց շնորհիւ

Աւստրո-Հունգարական միջամտութեան, Սերպիա առանց հողային կցումի խաղաղութիւն կնքեց Պուլկաւրիոյ հետ : Թագաւորը թէև իր կորսնցուցած պատիւը վերստանալու մտադրութեամբ 1889-ին սահմանադրութիւն մը շնորհեց, սակայն ժողովուրդը կրկին իրմէ դժգոհ ըլլալով, ստիպուեցաւ երկու ամիս վերջ գահը ձգել :

Անոր յաջորդեց իր որդին, Աղէքսանդր : Այս վերջինը թէ տարիքով եւ թէ մտքով մանուկ ըլլալով, չի կրցաւ երկիրը ձեռնհասօրէն կառավարել : Ո՛չ միայն այդքան, այլ աւելի յախուռն քայլ մը առնելով, Աւստրո-Հունգարիայէն երես դարձուց ու աւելի համակրութիւն ցոյց տուաւ Ռուսիոյ : Արտաքին քաղաքականութեան մէջ տեղի ունեցող այս անմիջական փոփոխութիւնը անոր հակառակօրդներուն բարկութիւնը շարժելով, 1903, Յունիս 1-ին, մահափորձ մը կատարելով սպաննեցին թագաւորը, թագուհին եւ կարեւոր պաշտօնեաներ :

Տէրորիստները շուտափոյթ անոր տեղը անցուցին Փիթրը՝ Քարա ճորճի թոռը, 1889-ի սահմանադրութիւնը վերանորոգելով : Փիթրի գահակալութենէն վերջ, Սերպերը աւելի ուժգնօրէն փարեցան Սերպ ազգայնական հեռաւոր նպատակներու իրականացման : Անոնք մտածեցին թէ, իրենց մեծ գա-

դափարը (great idea) կրնայ իրականանալ, Սերպի-
ոյ ուղղակի հովանաւորութեան տակ բերելով Մօն-
թենեկրոյի, Պօսնայի, Հերսէքի, Նովի Պազարի եւ
հիւսիսային արեւմտեան Մակեդոնիոյ մէջ գտնուող
Սերպերը :

Կացութիւնը այսպէս շարունակուեցաւ մինչեւ
ներկայ պատերազմին սկիզբը :

Ռ Ո Ւ Մ Ա Ն Ի Ա

1821-29-ի կռիւները Յունաստանի անկախութիւն տալէ զատ, ուրիշ արդիւնք մըն ալ ունեցան : Ատիկա Մօտաւոր Արեւելքի մէջ Ռուսական ազդեցութեան զօրացումն էր : Ռուսիոյ զէնքի ուժով ձեռք բերած դաշնագրութիւնը, որ կնքուեցաւ Բարձրագոյն Դրան կողմէ 1829-ին Էտիրնէյի մէջ, իմիջի այլոց հաստատեց Մոլտավիայի ու Վալաքիոյ զոյգ իշխանութիւններուն արդէն իսկ ունեցած ինքնավարութիւնը, Ռուսական հովանաւորութեան ներքեւ :

Փարիզի Դաշնագրութիւնը Ռումանացիներուն իրաւասութիւն տուաւ, որ կէս անկախութիւն վայելող երկու իշխանութիւնները, Մոլտավիա ու Վալաքիա Ռումանիա անունին տակ միանան եւ այդպէսով իրենց դարաւոր երազը իրականացնեն ու միացեալ անկախ ազգային պետական կազմ ունենան :

Յետոյ սակայն, եւրոպական պետութիւնները տեսնելով թէ Ռումէնները եղածով չեն բաւականանար, կ'ուզեն աւելի ծաւալել իրենց ազգային քաղաքականութիւնը, այդ երկու նահանգներուն միացումը արգելեցին, որչափ որ ժողովուրդը կ'ուզէր ամեն զնով միութիւնը կանգուն պահել : Հակառակ տրուած արտաքին վախերուն, երկու իշխանութիւններուն ներկայացուցչական տները միացեալ

Համաձայնութեամբ Ազէքսանդր Ճան Քիւզան թէ վալարիոյ եւ թէ Մոլտավիոյ ընդհանուր իշխան կարգեցին : 1862-ին երկու նահանգները վերջնականապէս միացան , միացեալ նախարարական խորհուրդ եւ ներկայացուցչական մարմին մը կազմելով : Միացեալ Ռումանիան այլեւս բոլորովին անկախ էր թուրքիայէն :

1878-ի Պերլինի Դաշնագրութիւնով , Ռումանիա պաշտօնապէս ստացաւ իր անկախութիւնը , հետեւեալ երեք պայմաններով : Առաջին , թէ եւ Ռումանիա 1877-1878-ի Ռուս — Թրքական պատերազմին ժամանակ , հաւատարմօրէն օգնած էր Ռուսիոյ , Փլէւնայի վճռական ճակատամարտին մէջ , բայց եւ այնպէս , ան պէտք էր վերադարձներ Ռուսիոյ Պեսարավիոյ ա՛յն մասը , որ 1856-էն իվեր Ռումանացիները իրենցը կը նկատէին : Եւ որչափ որ , ատոր փոխարէն Ռումանիա Տոպրուճան իր տիրապետութեան տակ առաւ , սակայն նորէն , վէրքին ազդեցութիւնը մնաց : Երկրորդ , Պերլինի դաշնագրութեան ուրիշ մէկ յօդուածը կը տրամադրէր որ , կրօնական ազատութիւն ըլլայ Ռումանիոյ մէջ : Ասիկա եւս Ռումէններուն դործին չէր դար : Ռումանացիները որովհետեւ հետ չըէայնները կ'ատէին , չէին ուզեր որ անոնք միւսներուն համահաւասար առանձնաշնորհում վայելին : Ռումէնները թէ եւ այնպէս ձեւացուցին թէ ,

պիտի հնազանդին տրուած որոշումին, բայց եւ այն-
պէս, իրականին մէջ այդ յօդուածը մեռեալ տառ
մնալով, հոն գտնուող 260·000 Ռուսմանացի Հրէայ-
ներէն միայն մէկ չնչին մասը քաղաքական բոլոր
իրաւունքները վայելեց: Երրորդ, Պիզմարք ընդդի-
մացաւ թէ, Ռուսմանական կառավարութիւնը պէտք
չէ գնէ Ռուսմանիոյ մէջ գտնուող երկաթուղային գի-
ծերը, որոնք գերման բաժնետէրերու կողմէ սեփա-
կանացուած էին: Ռուսմանիա ակամայ ընդունեց այդ
պայմանները ու ատոր փոխարէն իբր բացարձակա-
պէս անկախ ինքնիշխանութիւն մը ճանչցուեցաւ:

1881-ին նախարարական խորհուրդը Ռուսմանիան
իրրեւ թագաւորութիւն 'ի սփիւռս աշխարհի հռչա-
կեց եւ Փրինս Չարլըս՝ Հօհէնցոլերեան գերդաստա-
նէն, Փրուսիոյ թագաւորին ազգականներէն մին, որ
1866-ին Ռուսմանիոյ իշխան կարգուած էր, նոյն տա-
րին, Մայիս 22-ին, Ռուսմանական թագաւորական
գահը բարձրացաւ:

Թագաւորը մեռաւ սակայն 1914-ին, ներկայ
պատերազմը սկսելէն քիչ ետք, չի կրնալով իրագոր-
ծել Ռուսմանացիներու մեծ գաղափարը Պեսարապի-
ոյ, Թրանսիլվանիոյ, Պուքովինայի մէջ գտնուող
Ռուսմէներու միացումը:

Ատկէ վերջ, Ռուսմանիոյ պատահածը քիչ թէ
չատարդէն ընթերցողին ծանօթ է:

Պ Ո Ւ Լ Կ Ա Ր Ի Ա

Պերլինի վեհաժողովին մասնակցող պետութեանց ներկայացուցիչները, ինչպէս ուրիշ կարգ մը հարցերու, նոյնպէս Պալքանեան Հանդոյցին յաջող լուծում մը չի կրցին տալ: Պուլկարիան այդ դաշնադրութեամբ երեք մասերու բաժնուեցաւ: Հիւսիսային մասը Սուլթանին հարկատու ըլլալով հանդերձ, տեղական ինքնավարութիւն ստացաւ: Միջին մասը — Արեւելեան Ռումէլիի նահանգ — վեհախառ Սուլթանի զինուորական եւ քաղաքական ուղղակի քոնթրոլին տակ ինկաւ այն պայմանաւ որ, քրիստոնեայ կառավարիչ մը ու վարչական ինքնավարութիւն ունենայ: Երրորդ մասը, որուն մէջ կը գտնուէր Մակեդոնիան ու էտիրնէն, կրկին Թուրքիոյ լուծին յանձնուեցաւ: Այս եղերերգական կարգադրութիւնը եղաւ ի վնաս Պուլկարիոյ ազգայնական ձգտումին, քանզի, Աւստրիա վախցաւ թէ, անկախ Պուլկարիա մը, Ռուսիոյ հետ դաշնակցած, մեծ արգելք մըն էր դէպի Եգէական Ծով Հապըսպրկեան յառաջխաղացումին: Հազիւ թէ Պերլինի Դաշնադրութեան ստորագրումէն եօթը տարի անցած էր, Պուլկարական Յեղափոխութիւն մը, վերիվայր շրջեց այդ ժողովին կողմէ Պուլկարիոյ տրուած որոշումը: Արեւելեան Ռումէլիի մէջ գտնուող Պուլկարները, ո-

րոնք երբէք հաճութեան նշան ցոյց տուած չէին Մայր Պուլկարիայէն բաժնուելու մասին, 1885, Սեպտեմբեր 18ին, Ֆիլիփփօփօլիսի մէջ անարիւն յեղափոխութիւն մը երեւան բերելով, երկու պուլկարական նահանգները իրարու հետ միացուցին: Իշխան Աղէքսանդրը ուրախութեամբ ողջունուեցաւ նոյն քաղաքին մէջ, իբրեւ միացեալ պուլկարական երկու նահանգներուն կառավարիչը: Տէրութիւններէն եւ ո՛չ մին մատ շարժեց յանդուզն Պուլկարացիները պատժելու համար: Միայն փոքրիկ Սերպիան իր քոյր կառավարութեան վրայ նախանձելով պատերազմ յայտարարեց: Պուլկարները սակայն, քաջութեամբ կռուելով, յաջորդ տարին խաղաղութիւնը վերահաստատեցին:

Պուլկարական այս երկու նահանգներու միացումէն մօտաւորապէս քսանեւերեք տարի վերջ, 1908-ի թրքական անուանական սահմանադրութիւնը երբ հռչակուեցաւ, Պուլկարիոյ այդ ատենուան իշխանը, Ֆէրտինանտ, յարմար պատահութիւնը գտնելով ինքզինք անկախ Պուլկարիոյ ձաբը անուանեց: Թէեւ, մինչեւ այդ ժամանակ, Պուլկարները մասնակի շարժումներով կրցած էին թրքական լուծը բաւականաչափ իրենց վրայէն թօթափել:

Պուլկարները հայրենասէր ժողովուրդ մը ըլլալով, տարեկան միայն ութը միլիոն տոլար կառա-

վարութեան կուտային, որպէսզի, առնուազն 60.000 նոց բանակ մը միշտ կազմ ու սպառաստ վիճակի մէջ գտնուի: Անոնք ա՛յնքան յառաջ դացին իրենց ազգայնական ձգտումին մէջ, որ ո՛չ միայն բաւականացան Պուլկարիոյ գոյութիւնը ապահովել, հաստատելու ձգտեցան Մակեդոնիոյ, էտիրնէի եւ մինչեւ իսկ ամբողջ Պալքանեան թերակղզիին տիրանալու:

Պուլկարիա իր այդ «մեծ գաղափար»ը իրականացնելու համար, կը կարօտէր արտաքին ուժի մը: Պուլկարնեքէն ոմանք կը կարծէին թէ, իրենց բարեկամը Ռուսիան էր, որ Սան Ստեֆանոյի Դաշնազրբութեան մէջ Պուլկարիոյ ինքնավարութեան տեղ տուաւ: Ուրիշներու կարծիքով Գերմանիան, մանաւանդ Աւստրո-Հունգարիան էր: Ռուսիոյ հակառակ իսկ Աւստրո-Հունգարիոյ կողմնակից եղողներուն մէջ որքան ալ Ազէքսանզր ու Ֆէրտինանտ քիչ թէ շատ դեր խաղացին, այս վերջինը տակաւին վերջերս կը խաղար ալ, բայց ամենէն աւելի յիշատակութեան արժանի է Սթամպոլօֆ՝ Պուլկարիոյ Պիզմարքը, որ 1895-ին սպաննուեցաւ բռնապետական քաղաքականութեան հետեւելուն համար:

1912-13-ի Պալքանեան պատերազմներու պատճառներէն մին ալ, Պուլկարիոյ ծայրայեղ ազգայնական ձգտում ունենալն էր:

(ՎԵՐՋ)

